

ЛЕВАЧ И ТЕМНИЋ

Народни живот

Култура

Уметност

РАСКОВНИК

ПРОЛЕЌЕ
Л Е Т О
1 9 8 5.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) шрава
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохваћи)
свака брава
и сваки дрући заклоп
ошвори сам од себе

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, април—август 1985.

Година XII, број 43—44.

УРЕДНИШТВО

Драгослав Антонијевић

Вера Колаковић

Ненад Љубинковић

Радослав Миросављев

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

Велибор Лазаревић

(секретар Уредништва)

Борђе Драгосавац

(технички уредник)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откуцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата за Југославију 400 динара. Претплату упућивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе 15; СР Немачка DM 35; Француска Frf 75.

Претплату за иностранство уплаћивати на девизни рачун „Народне књиге“ код Југобанке: 60811-620-58-8206/10-6-1051.

Телефони: уредништво 324-764, служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 635-025; пропагандна служба 324-764.

Уредништво прима уторком од 14—15 часова.

*Штампа ГРО „Просвета“, Београд,
Буре Баковића 21*

Број штампан у 1000 примерака

ЛЕВАЧ И ТЕМНИЋ

Народни живот

Култура

Уметност

Левач и Темнић о чијим се обичајима и животу овде говори, налази се у Србији, између Голијске и Велике Мораве, планине Јухора (Љџора), Кременца, Црног врха, Самара, Тикве и Тарне. Левач од Темнића деле планине Јухор и Благодина.

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ЛЕВЧА И ТЕМНИБА

*(Из необјављених рукописа Станоја М.
Мијатовића)*

МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА

Марко ми се по бедему шета,
По бедему од града Прилепа.
Под Марком се бедем проломио
(Толико је он лакачак био),
Марко паде те рана допаде,
Саломио и ногу и руку.
Марко паде, а вила допаде:
„Шта ћеш дати, мио побратиме,
Да т' излечим и ногу и руку?“
— Марко даје Шарца и сокола,
Мајка даје руку из рамена,
Сеја даје ногу из колена,
Љуба даје даре из сандука . . .
Кад је вила Марка извидала,
Тихо му је она говорила:
„Дај ми Марко што си обећао“.
Марко даје Шарца и сокола,
Мајка даје руку из рамена,
Сеја даје ногу из колена,
Љуба не да дара из сандука.
Наљути се Загоркиња вила,
Па поврати љуте ране Марку.
Љуто куне Краљевићу Марко,
Љуто куне до неба се чује.
Љуто куне ту неверну Љубу:
„Љубо моја, моја проклетнице,
За живота чедо не дојила,
Тако теби душа не испала,
Док те 'ваке муке не спопале.“

(В. Дренова)

КОСОВКА ДЕВОЈКА

Бога моли Косовка девојка:
„Дај ми, Боже, очи соколове,
Дај ми, Боже, крила лабудова,
Да прелетим Копаник планину,
Да одлетим земљи Шумадији,
Да изберем једнога јунака,
Куј не пије вино и ракију,
Куј не пуши смрдљива дувана,
Куј не псује што Господ не воли,
Куј поштује и оца и мајку.“
Што молила Бога умолила
Бог јој дао очи соколове,
Бог јој дао крила лабудова,
Прелетела Копаник планину,
Одлетела земљи Шумадији
И нашла једнога јунака,
Куј не пије вино и ракију,
Куј не пуши смрдљива дувана,
Куј не псује што Господ не воли,
Куј поштује и оца и мајку,
Одведе га равнومه Косову.
Љубили се и поштовали се
Како личи здравим и разумним;
Бог им дао од срца порода
Девет сина и девет кћерију;
Све им било здраво и весело.

(Тољевац)

ЛИСТАЈ ГОРО

Листај горо од Бурђева дана,
Да развијем барјак на планини.
На планини у сред Шумадије,
Да сакупим под барјак бећаре,
По избору момке нежењене,
Што немају куће ни кућишта,
Што немају ни оца ни мајке,
Што немају ни брата ни сеје.
Две му пушке до две миле сеје,
Два пиштоља два брата рођена.
Нож јатаган и отац и мајка,
Чарна гора кућа и кућиште.

(В. Дренова)

ШУМАДИЈО

Шумадијо — не зеленила се,
Црни Борбе — не господовао:
Пуштај момке, осташе девојке,
Потамне и' руво неношено,
Потрулеше дуње под појасом
Остаде ји лице нељубљено.

(В. Дренова)

СИНА ЖЕНИ

Сина жени змаје од Љу'ора.*
Све је свеце на гозбу позвао:
По најпрвог Бога свевишњега,
После Бога Светога Илију,
По Илији Светога Николу,
По Николи Светога Јована.
Сви су свеци даром даривани:
Богу дали славу и државу,
А Илији муње и громове,
А Николи скеле и бродове,
А Јовану браство и братимство.
Сви су свеци даре заволели,
Ал не воли Крститељ Јоване.
Бог је њему тијо говоријо:
„Прими даре Крститељ Јоване,
Ако нећеш даре да ми примиш,
Ударићу печат на небеса
три године киша да не падне
Три године и три недељице.“

(Обреж)

СИНОЋ СУНЦЕ

Синоћ сунце невесело зађе,
А јутроске потајно изгрева,
Питала га Јелица сестрица:
„Сунце сјајно, што си невесело?“

* Јухор, планина.

— „Да ти кажем сестрице Јелице:
Кад сам синоћ ја код цара била,
И двореве царске осветлило,
У двору му дивно оро игра;
У'вати 'се и ја да поиграм,
Баш до оног сина царевога
Падосе ми ножи из појаса
Убодосе царевога сина,
Па цар хоће у замену главу,
Или моју или кога мога,
А ја немам никога до Бога,
Ко ће моју главу да замени,
Зато сам ти сада невесело“.
Говори му сестрица Јелица:
„Сјајно сунце, моје срце драго,
Буд' весело, не буди жалосно
Ја имадем до девет синова
Два орача, и два погоњача
Два ћурчије и два абације,
И деветог лудог Милутина,
Њега ћу ти цару поклонити,
Да замени твоју лепу главу,
А ти сјаји као што си сјало
И буди ми здраво и весело
Од данаске, паке до вијека
Амин Боже, амин роду моме.

(Својново)

СОКО ЛЕТИ

Соко лети од јеле до јеле
Крилом бије о јелове гране,
Соко тражи траве негажене
Соко тражи воде непријене
Соко тражи лада нележана.
— Косо моја, траво негажена,
Очи моје, водо непријена
Лице моје, ладу нележени,
За сокола добро сте ми дошли
Сив сокола — мог милог драгана.

(В. Дренова)

У НАШЕГА ДОМАЋИНА ...

(славска)

У нашега домаћина,
Јелени волови,
Калупи јармови,
А полице босиљкове;
Свето жито, свето злато,
Учитељу, Свети Саво,
Осврни се, обрни се,
Ка нашему домаћину,
Куј ми пије чашу вина,
На част да му је.
И то се поје, за здравље твоје (2 пута)

(Пољна)

ЗЛО ЈЕ ПОЉЕ

Зло је поље које нема биља,
А жалосно које нема смиља.
Биље беру бабе рањенику,
А девојке смиље веренику.
Тешко томе коме беру биље,

Благо томе коме беру смиље.
Смиље има брата рузмарина,
А рузмарин сватове сазива.

(Селиште)

ДВЕ ВЕРНЕ СЕСТРЕ

Сунце зађе, мрак по пољу паде
И хајдуци у село падоше;
Нападоше Дејану на дворе,
Али Дејан дома не бејаше;
Ту му беху до две миле ћери:
Лепа Сара и још лепша Мара.
Хајдуци су Мару ухватили:
„Казуј, Маро, Дејаново благо!“
Неће Мара благо да прокаже:
Секоше јој руке до рамена,
Секоше јој ноге до колена,

Врелом водом Мару посипали,
Ножима јој очи ископали.
Ал беседи Сара, лепа Сара:
„О хајдуци, о ви горски вуци,
Пустите ми сестрицу Марицу,
Шта ће благо кад живота није?
Ја ћу вама благо проказати:
Ите горе на горње чардаке,
Тамо има велика одаја,
У одаји ковчег од жељеза,
Ту је благо нашега бабајка.“
У том она док је говорила,
Сестрица је беше оставила; —
Отишла је богу на истину,
Оста Сара без већега блага.

(Милутовац)

МЛАДИ РАДИВОЈЕ

Гором шеће млади Радивоје,
Гором шеће, па гори говори:
„Још се горо оженио нисам,
Још с'толико оженити нећу
Док не нађем сеју девет браћа,
Девет браћа — Дилбер Анђелију.“
То дочула Анђелина браћа,
Саградише девет бели зграда,
И десету кулу од камена,
У њу мећу Дилбер Анђелију.
Бога моли млади Радивоје:
„Дај ми Боже Савине мразове,
Дај ми Боже Петрове ветрове,
Дај ми боже Илине громове,
Да разрушим девет бели 'двора,
И десету кулу од камена,
Те да узмем Дилбер Анђелију.“
Што молио Бога умолио;
Бог му дао Савине мразове,
Бог му дао Петрове ветрове,
Бог му дао Илине громове,
Разрушио кулу од камена,
и узео Дилбер Анђелију.

(Бела Вода)

МИЛЕНА ДЕВОЈКА И КНЕЗ ОД ТЕМНИЋА

Где 'но синоћ сунце залажаше,
Ту се јутрос робље продаваше;
Продаде се Милена девојка,
А купи је од Темнића кнеже
За три ата и три литре злата.
Па кнез викну на те своје слуге:
„Чујте л' ме моје верне слуге,
Месте леба и кољите овце,
И точите црвенога вина,
Да пијемо, да се веселимо,
Јер сам данас цуру откупио,
Откупио Милену девојку.“
Проговара Милена девојка:
„Чујеш ли ме од Темнића кнеже!
Не мес' леба, не празни амбаре,
Не кољ' овце, не празни котаре,
Не точ' вино, не суши комину,
Ја сам млада, па могу побећи,
Па ћеш ми се цабе потрошити;
Ја сам синоћ с мајком вечерала
Ако Бог да мислим и довече.“
То не чује од Темнића кнеже,
Што говори Милена девојка,
Већ он чини гозбу и весеље!
А кад су се добро понапили,
Милени се прилика указа,
Леба даде, па бегати стаде,
Виделе је две слуге Кнежеве
Па су брже Кнезу казивале:
„Зло ти вино од Темнића кнеже,
Зло ти вино, а горе весеље
Побеже ти Милена девојка.“
Кад то чуо од Темнића Кнеже
За њом је брзо потекао;
Он до луга, она на крај луга;
Он до поља, она на крај поља;
Он до воде, она на крај воде.
Тад говори Милена девојка:
„Врат' се натраг од Темнића Кнеже!

Доста си ме лепо испратио,
Преко луга, да ме није туга,
Преко поља, баш'де мије воља,
Преко води, те се ослободи.“

(Коњух)

ЖЕНИДБА МЛАДОГ МИЛОСАВА

Кад се жени млади Милосаве,
за годину просио девојку,
А за другу купио сватове,
Па тек треће пошо по девојку.
Кад је био кроз гору зелену,
У гори су до два ситна трна
И под њима до два нова гроба:
На једном је чалма и долама,
А на другом венац и марама,
Кад то виде млади Милосаве,
Он говори својим сватовима:
„Стан' полако, кићени сватови!
Видите ли до два ситна трна,
И под њима до два нова гроба,
На једном је чалма и долама,
А на другом венац и марама.
Оно ј' чалма мога милог шура,
Шура мога младог Радивоја,
А марама моје заручнице,
Заручнице прелепе Милице;
Но д' идемо двору девојачком
Да се јоште боље уверимо.“
Кад су били њеном белом двору,
Ишетала девојачка мајка,
Једном руком коња приватила.
Другом руком сузе отирала,
И овако тужно говорила:
„Милосаве зете несубени,
Што си тако свате уморио,
Што си тако коње заморио,
На што труда кад користи нема?
Умрла је твоја заручница,
Заручница, а несубеница;
Но д' идемо у бијеле дворе,

Да делимо даре без девојке:
Сваком свату свилену кошуљу,
Кад год легне нека јадикује.“
Како рекла Миличина мајка
Сватови је тако послушали.

(Брајковац)

Приредио: В. Лазаревић

Јанко Брашић

ПИЈАНИЦА

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ ИЗ ЛЕВЧА

*(Избор из необјављених рукописа Тодора
М. Бушетића)*

НЕЈАКИ ЈОВАНЕ

Књигу пише српски Кнез Лазаре
Па је шаље Нејаком Јовану
Да му дође на бој на Косово.
Књига паде Јованове Љубе;
Љуба књигу у огањ бацила.
Кад је била већ девета књига,
Она паде у Јовине шаке.
Гледа књигу Нејаки Јоване,
Па кад виде шта му књига каже,
Кржаве му сузе удариле
Па он куне вијерницу Љубу:
„Бог т’убио, вијернице, Љубо,
Што си крила књиге Лазареве,
Кад је мене већ девета књига,
У књизи ме Лазар преклињао:
„У двору ми дете не плакало
А у тору стадо не блејало
А у пољу жито не родило!“
Рипи Јова канда се помами,
Па изведе коња из подрума,
Опрема га на Косово равно
А Љуба се око коња вије
И у руке мушко чедо држи,
Па упита свога господара:
„Драги, Јово! Кад ћеш нама доћи?“
Проговара Нејаки Јоване:
„Кад изгреје сунце са запада
Тад ћеш видет Нејаког Јована.“
Сеја му се око врата вије:
„Кад ћеш, брале, са Косова доћи?“
Сеји Јова тијо проговара:
„Чекај, сејо три месеца дана,
Па отидни у Ситнице воде,
Ту протиче мутно и крваво,
Ту ћеш видет Јованову главу
И познаћеш дијесницу руку.“

ЉУТИЦА БОГДАН ПРОДАЈЕ СВОЈУ ЉУБУ

Лепша града од Будима нема
Ни јунака од Богдана млада,
Но се Богдан много задужио,
Задужио дванаес стотина.
Све дванаес жутих северина;
Па продаје лозне винограде
Не би ли се дуга одужио.
Не може се дуга одужити.
Он продаје тријес воденица,
Још толико белих ваљалица,
Он продаје многе коње врране,
Не би ли се дуга одужио;
Не може се дуга одужити.
Он продаје остарелу мајку.
Говори му вијерница Љуба:
„Господаре, војвода Богдане,
Не продаји остарелу мајку,
Од бога је велика грехота,
А од људи зазор и срамота;
Но ти продај вијерницу Љубу
Која ће ти паре учинити
Те ћеш се ти дуга одужити.“
Узе Љубу војвода Богдане
Одведе је у Нову чаршију,
Телал виче по Нове чаршије:
„Продаје се Љуба Љутичина.“
Тек, ето ти Туре од Лећана
Те пазари Љубу Љутичину
Гледајући на вијерну Љубу,
Броји благо дванајес стотина,
А заброји двајес и четири;
Па одведе Љубу Љутичину.
Кад је било око пола ноћи
У Турчина никад вера нема,
Љуби Туре невенчану Љубу
Теке нешто са небеса виче:
„Нит је било, нити може бити
Да је братац сеју обљубио,
Ено Љуби Туре од Лећана!“
Тад је Туре на двор искочило

Те он слуша, шта му то говори
Оно опет тако говорило.
Кад се Туре у двор повратило
Па упита ону верну Љубу:
„Јес' од рода кога затувела,
Је ли оца, је ли стару мајку,
Је ли брата или милу сеју?“
Говорила Љуба Љутичина:
„Имала сам брата рођенога
Па га малог заробили Турци.“
„А да видиш брата рођенога
Би ли брата по чим познавала?“
— „Ја бих јасно брата познавала
На челету јасно звезду има.“
Он узмиче мркога калпака,
Сину јасна на челету звезда
Ту се оба брата саставише.
Он њој вели: „Благо мени, селе.“
Она њему: „Благо мени брале.“
Кад у јутро, јутро освануло,
Води Туре своју милу сеју,
Води Туре у нову чаршију,
Па ми виче телал по чаршије:
„Еда де гоћ Љутице Богдана?“
Ал' се крије Љутица Богдане.
Стра Богдана од невоље своје
Да се није Туре пишмануло.
Ал' га нађе Туре по чаршији
Па му даде своју милу сеју:
„Иди, зете, ка бијелом двору,
Ето теби моје миле сеје
И просто ти то бијело благо
Одужи се дуга и камате.“

СТАРАЦ ВУЈАДИН

Књиге зашле свуд по белом свету
Свак д'иде на цареву војску.
Који има брата нека прати,
Који има сина нека прати,
Који нема, он и сам да иде.
Док ред дође старцу Вујадину,

Што он нема ни сина ни брата,
Само има јединицу ћерку;
Једну ћерку, Јеврену девојку.
Опрема се старац Вујадине,
Опрема се на војску да иде.
Говори му Јеврена девојка:
„Ја ћу, бабо, на војску да идем.“
Опрема се Јеврена девојка,
Опрема се на војску да иде,
Па узја'ну на коња доброга,
Па понесе свијетло оружје,
Па отиде на цареву војску.
Војевала за девет година,
Коња јаше ка' добар делија,
А мудрује ка' добра девојка.
Војницима врло мука беше
Јавили се своме старешини: .
„Што имамо једнога војника,
Коња јаше ка' добар делија,
А мудрује ка' да је девојка.“
Старешина њима проговара:
„Девојку је ласно познавати
Ви идите у Нову чаршију
Ако буде лијепа девојка,
А она ће пазарит' кудељу,
Ако буде то добар делија,
Пазариће свијетло оружје.“
Отидоше у Нову чаршију,
Јеврена је мудра и рлосна,
Она прво пазари оружје,
Војницима врло мука беше
Јавили су своме старешини:
Старешина њима проговара:
„Девојку је ласно познавати,
Отидите у зелену траву,
Преноћите у зеленој трави,
Ако будне лијепа девојка,
Под њом ће да сагори трава.“
Отидоше у зелену траву
Полегаше по зеленој трави. .
Јеврена је мудра и рлосна,
На колена преноћила била
На колена, па и на лактовима,

Кад у јутро јутро освануло,
Погледаше на зеленој трави,
Под свима се трава подвијала
Под Јевреном трава дупке стоји.
Војницима врло мука беше.
Јавили су старешини своме.
Старешина њима проговара:
„Ви викните телаа по војника,
Сви војници на купање а' иду
Зашла јесте болест у војнике.“
Јеврена се опет досетила,
Јавила се своме старешини:
„Стара ми се мајка разболела,
Пушти мене, да идем да видим,
Моја мајка више рода нема
Више рода, ни више порода
Само мене сина јединога,
Пусти мене, да идем да видим.
Сад да видим па ћу брзо доћи.“
Старешина њојзи проговара:
„Иди види, па се брзо врати.“
Коња спрема Јеврена девојка,
Па уседо на коња доброга
И понесе свијетло оружје
Па подвикну из грла бијела:
„Браћо моја, сви редом војници,
Војевасмо за девет година
Не знадoste, да ја бе' девојка
Но мислите ка' да сам делија.
Војевасмо па ја одо дома.“
Па отиде преко поља равна
Као звезда преко бела неба.

БОГИЋ МОРАЧАНИН

Свадбу гради Богић Морачанин.
Жени Богић два рођена сина;
Испросио две добре девојке.
Једну проси у земљу Латинску,
Другу проси у земљу Грусинску.
Стаде Богић скупити сватове.
Санак снила љуба Богићева,

Чудан санак а у чудан данак,
 У суботу, уочи недеље;
 Где полете јато голубова
 И у њима два сокола сива,
 Па казује своме господару:
 „Господаре, Богић Морачане!
 Што сам ноћас чудан санак снила,
 Чудан санак а у чудан данак,
 Где полете јато голубова
 И у њима два сокола сива.
 Улетеше у маглу дебелу,
 Па излете јато голубова,
 С њима нема два сокола сива.
 Е што јесте јато голубова,
 То су наши кићени сватови,
 А што јесу два сокола сива,
 То су наши оба Ђувеглије,
 Што су зашли у маглу дебелу,
 То ће заћи у гору зелену,
 Што излете јато голубова,
 То ће свати из горе изаћи,
 Што са њима нема два сокола,
 То ће нестат' оба Ђувеглије.
 Немој водит оба Ђувеглије
 Одвешћеш их а довес' их нећеш.
 Говори јој Богић Морачанин:
 „Љубо моја, Бога ми једина,
 Сан је лажа а Бог је истина,
 Нит је било, нити може бити:
 Да сватови иду без младенаца
 Без онијех младих жењеника.“
 Свате скупи, оде за девојку.
 Па забоше у гору зелену.
 Изабоше из горе зелене
 Стаде Богић бројити сватове,
 Сви сватови на скупу му беху.
 Он развоји кићене сватове —
 Једне води у земљу Латинску,
 Друге води у земљу Грусинску;
 Те узеше лијепе девојке.
 А де су се свати развојили
 Опет су се туна састанули,
 Једни с другим шалу проводили:

„Боља наша Латинка девојка“.
 „Боља наша Грусинка девојка“.
 Па побоше двору бијеломе,
 Како који конак унапредак,
 Све гамрет бољи међу браћом,
 Док забоше у гору зелену.
 Изибоше из горе зелене,
 Стаде Богић бројити сватове,
 Јесу ли му на скупу сватови?
 Сви сватови на скупу му беху,
 Авај, њему, до Бога једнога,
 Њему нема оба ћувеглије.
 Оба му убили ајдуци.
 Он отиде двору бијеломе.
 Данак прође, тамна ноћца дође.
 Кад ујутру јутро освануло
 Он изводи до две миле снаје
 Па снаама тијо проговара:
 „Чујте л' ме моје миле снае,
 Вама јесу момци погинули
 Оћете ли да ве превенчавам
 Обе снае за млађе синове.“
 Говориле оне миле снае:
 „Нит је било нити може бити
 Ми нећемо за девере поћи.“
 Па викнуше из грла бијела:
 „Црне очи што нас не гледате,
 Беле руке, што нас не грлите,
 Медна уста што нас не љубите.“

РАЗБРАЈАЛИЦА

Шиндири, миндири
 Пас у кућу гвири.
 Пљусните га по челу,
 Не дајте му вечеру.
 Паде једна мрвица:
 — А где је та мрвица:
 — Однесе је грлица.
 — А где је та грлица?
 — Забила се у гњездо.
 — А где је то гњездо?

- Растуриле девојке.
 - А где су те девојке?
 - Одвели их сватови.
 - А где су ти сватови?
 - Отишли на пут.
 - А где је тај пут?
 - Зарасла га трава.
 - А где је та трава?
 - Попасла је крава.
 - А где је та крава?
 - Отишла је у шуму.
 - А где је та шума?
 - Посекла је секира.
 - А где је та секира?
 - Расковао је ковач.
 - А где је тај ковач?
 - Забио се у мехове.
 - А где су мехови?
 - Прогризли их мишеви.
 - А где су ти миши?
 - Забили се у тикву.
 - А где је тиква?
 - Разби се о лед.
 - А где је тај лед?
 - Растопи га сунце.
- Па зађе за брег.

Приредио: В. Лазаревић

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ ЛЕВЧА

НЕ ПОЈ ПИЛЕ

Не пој, пиле, не пој рано,
не буди ми господара!
Сама сам га успавала,
сама ћу га разбудити.

Казивала Радосија Николић

УСТАЈ ТЕЈО

Под брегом се јела разгранала,
испод јеле зелена ливада,
у ливади бунар воде ладне,
код бунара селин до колени,
на селину прострто садашце,
на садашце заспало чељаде.
Будило га најмлађе братанче:
— Устај, Тејо, чудо да гледамо,
како коси младо нежењено.
Једном косом три откоса коси:
први откос смиље и ковиље,
други откос траве детелине,
трећи откос мирисно босиље.

*Казивала Катарина Стевановић
из Вукмановца*

САДИМ ЈЕЛУ

Садим јелу, садим јелу на камену,
и уз јелу, и уз јелу лозу белу;
па не одох, па не одох за годину.
Кад у другој, кад у другој ја отидох,
јела ми, јела ми се понијела,
са врх јеле, са врх јеле пчеле лете,
из корена, из корена вода тече.

Казивао Радосав Марковић из Ломнице

ОЈ ДРАГИ КОСИ

Ој, драги коси, ја му воду носим, ја му воду
носим,
ој, па му пружам из златног бокала, из златног
бокала,
Он ми вели: — Цуро, моја мала, цуро, моја мала,
лепа ти је вода из бокала, вода из бокала,
кад би 'тела воду да ми носиш, воду да ми носиш,
да ја млаћан ливаду покосим, ливаду покосим,
па ћу тебе на јесен да просим, на јесен да просим.

Изворна група из Шљивице

ОВЦЕ ЧУВАМ

Овце чувам три године, Јано, Јано!
Три године, три стотине, Јано, Јано!
Ником штете не почини, Јано, Јано!
Враг нанесе три девојке, Јано, Јано!
Једна свира, две играју, Јано, Јано!
Ту ми очи завараше, Јано, Јано!
Те ми овце за брег зађу, Јано, Јано!
Многе штете починише, Јано, Јано!

*Казивао Љубинко Пангић из Калудра
Записао Брагивоје Марковић*

У БАШТИ МИ ЗУМБУЛ ЦВЕТА

У башти ми зумбул цвета
Ја га не берем.
На зумбулу славуј пева
ја га не чујем.
Кроз башту ми чесма тече
Ја је не пијем.
Покрај чесме драги шеће
Ја га не љубим.

*Казивао Радоје Милосављевић из Д. Дубича
Записао Верољуб Вукашиновић*

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ БЕОЧИБА

*
* *

Сунце зађе међу две планине,
момак леже међу две девојке:
међу Јане и међу Бојане.
Јану љуби, Бојана се љути:
„Окрени се, камену студени,
мрвога те окренула мајка.
Пољуби ме, камену студени,
мрвога те пољубила мајка.

*
* *

Хвалила се гора и девојка:
гора стаблом, а девојка снагом.
Гора стубом, а девојка руком.
Гора лишћем, а девојка лицем.
Гора ветром, а девојка песмом.

ПРОСЈАЧКА ПЕСМА

О, хришћани, мила браћо,
и хришћанке миле мајке,
подарујте, обрадујте,
поред бога јединога,
за крст часни умрелога.

А тако вам господ дао
и велика слова божија
овако не имали,
слепо чедо не гледали,
у раду га не виђали,
ни овако опремали,
као мене моја мајка,
од свог срца одвојила,

на далеко опремила,
а за туђим очицима,
у незнану туђу земљу,
да се бијем и пребијам,
од немила до недрага,
као вода о брегове,
туђу мајку мајком зовем,
туђега оца оцем зовем,
туђу сестру сестром зовем,
туђега брата братом зовем.

Одбери се који отац,
који отац, која мајка.
Одбери се који братац,
који братац, која сестра.
Одбери се и одели,
један новчић, мало дара,
а велика задужбина.

Рајска врата отворена,
на вратима анђ'о стоји
и праведне душе броји,
и вашу ће избројати,
рајски живот уделити.

Кад човека самрт нађе,
ништа собом он не носи,
већ скрштене руке беле
и праведна дела своја.

*Записао од своје мајке
Чедомир Гајић у Беочићу*

ТРИ ПЕСМЕ ИЗ ТЕМНИЋА

СЛАВСКА ПЕСМА

Ој, лако ноћи, од Бога помоћи.
Ој, лако стати, а рано устати,
Ој, кад устанеш ти запевај песму.
Ој, лако спавам, лако песму певам,
Ој, те нараним волове и краве,
Ој, па ја идем рано на орање,
Ој, да зараним нашу лепу славу,
Ој, да је славим, да је заборавим.
Ој, заборавим док година прође,
Ој, (ј) опет после наша слава дође.

Песма се пева кад се гости растурају са славе. Певала Савка Маринковић (1903) из Јасике код Крушевца.

НАДЕВАЊЕ ИМЕНА НА СВАДБИ

Свекру: Девојко, лоза се вије,
 Девојко, име издевај.
 Девојко, како да рекнеш?
 Девојко, тато да рекнеш.

Свекрви: *почетак исти, само се мења*
 последњи ред
 Девојко, мамо да рекнеш.

Старом свату:
 Девојко, ујко да рекнеш.

Заови:
 Девојко, сека да рекнеш.

Деверу:
 Девојко, батр да рекнеш.

Ово пева група жена (а може и мешовито) на свадби после ручка. Невеста је са њима у групи и они иду од једног до другог члана њене нове породице и песмом им надевају имена, онако како ће их она звати.

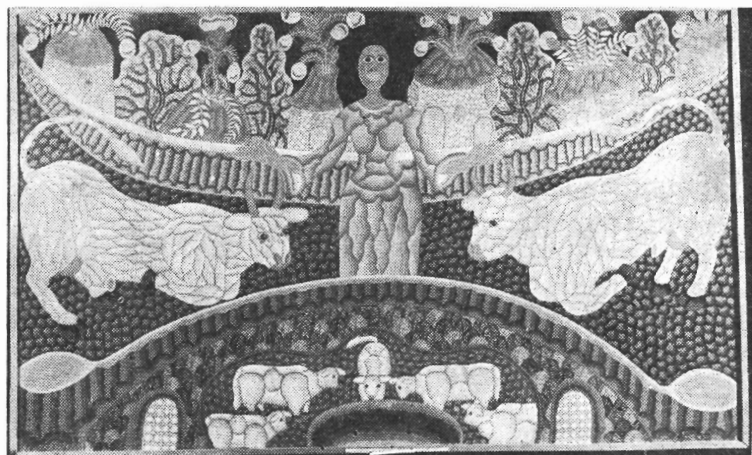
Певала група жена из села Падежа у Темнићу. Водила Босиљка Стојановић (1926) и са њом Лепосава Младеновић (1907).

ШЕТАНКА

Соко седи на јели,
Питајте га шта вели.
Соко вели, па вели,
Што се драги не жени.
Жени ћу се с јесени,
Док не стигну кештени.
Кештени су ораси,
Стани, цуро, моја си!

Певала група жена из села Падежа у Темнићу. Шетанка се пева и игра у колу.

Записала Радмила Петровић, 1979. године.

Милосав Јовановић

СТИЖЕ ГЛАСНИК

НАРОДНА ПРЕДАЊА И ВЕРОВАЊА ИЗ ЛЕВЧА

ЛЕГЕНДА О КУПИНИ

Да би створио винову лозу, Бог је одсекао себи врх прста малића и од крви која је канула на земљу никла је виновна лоза. Због тога се род од ње узима за причест. То ђаволу буде криво, па обећа људима да ће он створити слабе грожђе. Зато одсече себи врх од палца и баци га на земљу из које никне купина. Купина је родила и узрела пре грожђа, али свет и данас неће окусити купину пре грожђа, јер верује да ко купину окуси пре грожђа прима у себи ђаволу причест и да му се тада ђаво радује и узима га под своје.

Још се приповеда да у старо време свет није окушао род од купине све док је није Св. Сава благословио да се и она може јести, али тек пошто се окуси грожђе, па макар оно било и још зелено, или тек зажарело.

*По казивању Јованче Петровића старог 75. г.
земљорадника из села Белушића у Левчу, 1962. г.*

ПЛАЧ ИЗ ЈЕЗЕРА

Између села Превешта и Риљца, у Левчу, на заравни једног брда, постоји необично језеро из којег се чује кукњава.

Мештани Белушића и ова два села тврде да то плаче неки сељак који је на том месту доста давно орао своју њиву и када је са орањем дошао до половине њиве одједном се задао црн облак и почела је да пада страховита киша.

Сељак је потерао брже волове према уврати, али када је био на средини њиве земља је почела одједном да се урва и створила се провалија испуњена водом у коју он са својим воловима и плу-

гом запомажући потону. Бездан се одмах испунио водом и тако је на том месту постало језеро из којег се и дан-данас чује плач.

По казивању Станице Борђевић, домаћице из Белушића старе 60. г. 1961. године.

ПРЕДАЊЕ О СВЕТОМ ТОМИ

У Левчу, стари људи приповедају да је св. Тома био врло вешт дрводељац тако да при дељању дуге за бурад није наслањао на пањ, него на камен, и никад није ударио брадвом у камен. Баволу то буде криво, па се претвори у девојку лепотицу и открије се пред њега, а он се загледа у лепотицу и удари брадвом у камен те је иступи, па кад виде шта је урадио, љутит баци брадву на Ђавола, али он штукне у земљу, а на земљи оста-не да лежи брадва.

Стари људи кажу да светог Тому због тога сликају са брадвом на земљи.

Казивање Богомира Борђевића, пензионера из Белушића старог 72. г. 1961. г.

ПРЕДАЊЕ О ЦАРУ КОНСТАНТИНУ

Народ у Левчу прича, да некада давно, у стара времена султан поручио цару Константину, да му преда царство, али га он није послушао. Онда му султан по свом гласнику испрати дрвену сабљу и овако поручи:

— Ако можеш овом сабљом да одбраниш царство, ти ми га не мој предати!

Цар Константин узме сабљу у руке и рече:

— Ја имам челичну сабљу, којом могу кал-дрму од педаљ дебелу поплочану каменом да пресечем, па ћу њоме своје царство бранити, а овом дрвеном зацело нећу. То рекавши баци гласнику сабљу, па стави једну рибу пржити и рече: — Кад би ова риба из мога тигања изашла тад ми Турци царство заузели! Али, не лези враже, риба ма да је била већ са једне стране печена, искочи му из

тигања и оде у море. Елем, те рибе чија је једна страна пржена, а друга није, и дан-дањи има у мору, а цар Константин кад то виде рече:

— Ево предајем султану себе и царевину, али га обавезујем уговором да грчки патријарх остане у Цариграду заувек. И би тако!

По казивању Бошка Борђевића из Белушића рођеног 1913. год. Записао Томислав Андрејић-Снењанин.

ГУМНО

Из разговора са Богомиром Борђевићем из Белушића, старим 72. г., сазнао сам да су у Левчу постојала Бакарна гумна на којима је вро своју пшеницу и сам кнез Лазар.

Гумна су се у старо време правила по сеоским раскрсницама и сељаци су их звали још и Малска гумна. У стара времена се врло воловима и коњима, а потом се жито вејало на ветру, при вејању се вејач кобајаги љути на ветар што је слаб и каже:

— Дүни, не дүнуо му дабогда, или пирни, не пирнуо му! А кад почне ветар јаче дувати, вејач се сили па каже: — Шта кажеш? Не чујем те ништа од ветра! Када се жито оврше и овеје, онда се гумно помете метлом, па се та метла пободе на стожер да би и догодине имало шта да се врше и брише.

За време врше не ваља по гумну јести и мрвити хлеба, јер ће се гламњичити жито. Кад се гумно почисти, онда се на њему игра оро, а старији људи поседају па гледају и договарају се шта им је најпрече сутрадан да раде. Стожере не ваља горети, да неби догодине изгорела пшеница од жеге. Народ у Левчу вели:..

Срећна је и родна година кад од малог семенца роди шака зрненца. Деца нарочито воле да себи плету шешире од пшеничне сламе, то обично раде док чувају стоку у пољу.

По казивању Бошка Борђевића, у Белушићу 1961. године.

ВЕРОВАЊА У ЛЕВЧУ

— На Божић се не ваља јести кашикама и виљушкама да не би птице по њивама вадиле семе жита и кукуруза, па и друге усеве.

— Ко рукама пишне мртваца, неће му се примати калемови, а ако насађује живину неће му се излећи живи пилићи, замреће ду.

— Кад воће с јесени цвета, биће веома јака зима.

— Ако орачу на првој бразди слети плиска или говедарка, неће му њива родити, а ако слети врана родиће.

— Ако снег пада по орању кад ореш, биће родна година.

— Кад кокошке рано иду да лежу на седало, биће неродна година, а као доцкан иду да лежу биће родна година.

— Кад пас пасе траву, то значи да ће падати киша.

— Кад дете меће ваган на главу, значи биће гладна година, а кад га ставља на ноге, значи да ће та година бити родна.

По казивању Станице Борђевић, из Белушића (рођена 1912. г.).

НАРОДНО ПЧЕЛАРЕЊЕ У ЛЕВЧУ

О пчеларењу у Левчу причао ми је таст Богомир-Бошко Борђевић, рођен у Белушићу 1913. године:

— Ја сам чуо од старих људи у Левчу, где причају да је у овом крају и сам кнез Лазар имао своје пчелињаке и да их је највише чувао због воска од којег су прављене свеће-воштанице за његове цркве и манастире: Раваницу, Каленић и Манасију, као и за друге удаљеније. Ја о томе не знам много, знам само да људи у овом крају на Младенце када кошнице запаљеним крпама од ланеног и конопљиног платна и подрезују саће, а празне трмке трљају миришљавом травом која се

зове матичњак, да би им ројак пре ушао у њих. Па кад ухвате ројак, они на трмку ставе белу крпу да пчеле лакше пронађу своју нову кућу, после дан-два је скину. Знам да у пчелињаку стављају коњску лобању, то раде против урока. Овде за пчеле не кажу да су липсале, него умрле, јер их сматрају за света створења.

Да би ти се пчеле множиле кажу, ваља се, да једну кошницу купиш, другу да сам ухватиш негде, а трећу да украдеш.

Но пчела се не ваља да прода, нити да се поклања, но се само трампи за јагње, прасе или за јаре. Неки стари пчелари причали ми да се ваља да у пчелињак држиш потковицу, од закланог коња, и да у пчелињак увек мораш ићи чист, опран и окупан, јер ако си прљав и знојав изуједаће те. Оне воле пуну чистоћу, мир и слогу у кући.

— На Бадњи дан, не смеш ништа давати из куће никоме, да ти пчеле приликом рођења неби бежале, а на Божић треба да ставиш у пчелињак један део од бадњака, и пре сунца да их запрскаш свежом водом из уста због урока.

Али знај, ако ти ко баци у пчелињак сланину, или неку поган, пчеле ће побећи, зато код њих треба држати точак од кола или мотовило, да би се стално ту виле и окретале.

Када хваташ ројак ваља да изговараш или певушиш и да звиждућеш: — Мат, мат, матице ево твоје кућице. У кућици матице, води твоје пчелице, лепа ти је кућица — Мац, мац, матице. То понављаш за сво време док ти скоро све пчеле не уђу у припремљену трмку-вршкару. А кад већ ухватиш ројак, ваља да га запрскаш водом из потока или из реке у којој треба да има и песка, говорећи: — Како ја вас преливам водом и песком, тако ви, мене медом и воском. Стари пчелари кажу:

— Бог је створио пчелу да се људи на њу угледају у мудрости и раду, јер су пчеле паметније од свих живих створења.

— Матица је старешина кошнице и све је пчеле слушају без поговора и упамти: — пчеле и

матица се никада не паре, јер тако је одредио Бог, зато је забрањено да се у пчелињаку пари било која животиња, јер то је велики грех. А о трutowима сам чуо да они пчелама носе само воду и да друго ништа не раде.

— Стари пчелари верују да на цвећу нема меда када дува северни или западни ветар, иначе га има свагда, а највише када у земљи има доста влаге и када је велика оморина.

— По неке године се пчеле потрују од медљике јер је отровна.

— Стари људи верују да пчеле купе смолу и њоме изнутра лепе трмку. Кажу и то да кошнице не ваља да се броје, и да је трава дивизна врло отровна за пчеле, па их ниште.

— Даље кажу да се петком не ваља ништа да се ради код пчела.

— Ухваћени ројак у петак, тек сутрадан се уноси у пчелињак. Стари пчелари имају и своју изреку, која гласи:

— Кад нестане пчела и цвета, нестане и света! А и то, да које године има у стоци млека има и у пчела меда.

*

* * *

— Мед се употребљава за храну, за колаче, за слађење куване ракије, за лекове, за пите са медом, и за премазивање хлебова.

— Восак се највише употребљава у Левчу за свеће, које се пале мртвима за душу, на задушнице, кад неко умре, на Бадњи дан, на Божић, на дан Славе, у очи недеље и на сваки верски празник. — Од воска се праве и разни мелеми за ране, а такође се са њиме вошти канап и конац.

— Пчеле се убијају и мед вади кад дође Крстовдан. Толико ми је о пчеларењу и челама знала казати Станица Ђорђевић, из Белушића, рођена 1912. године.

Записао Томислав Андрејић-Сењанин

НАРОДНЕ ПРИЧЕ ИЗ ОКОЛИНЕ РЕКОВЦА

ПРОШЕЊЕ ДЕВОЈКЕ

Неки просиоци, издалека, затекну удавачу саму код куће.

— Где ти је отац? — упиташе је.

— Отишао на криву клетву — одговори девојка.

— А мајка?

— Однела зајам који не може да се врати.

— Имаш ли брата?

— Имам. Он од једне штете прави две.

Просиоци се погледаше, збуњени и зачуђени. Учинило им се да девојка није читава. А где ће већу бруку него да имају такву снају, да им се цело село смеје.

— Седите, одморите се! — понуди их девојка. — Сигурно сте гладни, да вам спремим нешто да једете: мало испод репа, мало између ногу; да не причате у вашем селу како наше девојке нису вредне и умешне.

Момак је одмах хтео да иде даље, али његов деда, сед и причљив старац, познат по томе што нико није могао да га надговори, замоли девојку да им објасни све што им је рекла.

— Шта ту има да се објашњава — рече она. — Отац је код казана, стално држи флашу и више: Нећу више, богами! Мајка је отишла на гробље да запали свећу куми. Она то никад не може да јој врати. А брат ограбује њиву преко које пролази народ; нема пута, па ће људи опет преко нашега имања, врзину ће да развале, а другу стазу да изгазе.

— Е, јеси, ћерко, мудар — похвали је старац — да такво паметно чељаде никада нисам чуо!

— Бежи, деда, од ње! — повика момак. — Зар не видиш да је луда?! Хоће да те нахрани оним што се не једе!

— Наишли сте изненада — рече девојка. —
Немам ништа друго да изнесем пред вас него ма-
ло млека и неко јаје . . .

Просиоци се насмејаше и седоше за сто.

Навече испросише девојку.

*Причање Адама Живановића из Ве-
лике Крушевице. Чуо у доба дечаш-
тва Миодраг Симић из Комарана*

ВИЛЕ ЧИСТУНИЦЕ

Причао ми је деда Благоје, по коме се ми прези-
вамо, да су чистоћу у нашем селу завеле виле
чистунице. Кад смо ми Богојевци дошли у Секу-
рич, подигли смо седам кућа. Тад је овде била
дивљина и кућа се није разликовала од стаје.
Земља за човека, земља за стоку. Однекуд наиђу
виле чистунице и почешљају све жене, куће очи-
сте од буба и мрва, а јариће и јагњиће одвоје од
деце и постеље. Оне оду, а жене опет исто: запрља-
ју куће да не може горе да буде. Наљути се глав-
на вида, па пошаље своје чистунице да затру сва-
ку неочешљану жену и пободу глоговак у сваку
кућу у којој нађу животињу и дете заједно.
Оних седам кућа омањише се на четири. Али ни
тамо не беше све како треба; осташе само девој-
ке, јер је тог дана био негде сабор и оне су се за
коло китиле. Тако виле научише народ на по-
слушност. Ми Богојевци опет се намножисмо. Да-
нас нас има око педесет кућа.

Казивао Делимир Благојевић из Секурича

Записао Никодије Спасић

ШАЉИВЕ ПРИЧЕ ИЗ БЕОЧИЋА

ОСВЕТА

Посвађају се муж и жена, па муж ошамари жену. Жена онако љута здими, па право код оца и мајке. „Тата, ошамарио ме муж, док му се не осветиш, нећу да му се вратим“. Дабро ћерко, рече отац, у који те образ ошамарио? — У леви, рече ћерка. А, рече да нећеш да се враћаш док му се не осветим, настави отац. — Нећу, потврди ћерка! Е, онда, чек да му се осветим, каза отац, и удари јој шамар у други, десни образ. А сада се врати мужу и реци му да сам му се осветио. Он је ошамарио моју ћерку, а ја сам његову жену.

ЗАКЛЕТВА

Некада је било овако: ако се закунеш, увек добијаш спор. Судила се два сељака око преоране њиве. Отишли они у општински суд и са катастром изашли на лице места. Онај што је заузео туђу парцелу, ставио кокошије ноге у своје опанке, а маче у недра. Да би потврдио да није заузео туђу земљу, закуну се: „Ове ми душе у недрима што је носим и ногама у опанцима, да је моја њива доведе. И тако, доби спор!

*Од своје мајке забележио
Чедомир Гајић из Беочића*

Милосав Јовановић

ЈУТРО У ПОТОКУ

ШАЛЕ ИЗ НАДРЉА

НЕСПОРАЗУМ

Оженио се припрост младић и кад прође три месеца млада му роди сина. Другови га почну исмејавати да то није његово дете и он, љут оде свој жени и рече:

— Како си родила дете кад је прошло само три месеца од свадбе а не девет?

— Како три, рече зачуђено жена? Имали три месеца како сам дошла за тебе? Има. Има ли три месеца како си ти узео мене? Има. Има ли три месеца од кад смо нас двоје заједно? Има. Па то је укупно девет месеци!

— Па јесте, рече покуњено младић.

ГРЕХ

— Еј, црни човече, од кад сам дошла за тебе ништа нам добро не иде. А све је зато што се ти не крстиш!

— Ама крстим се ја жено.

— Кад се крстиш кад те никад нисам видела?

— Ноћу, кад се пробудим и видим тебе, прекрстим се и кажем: Боже, боже, шта ли ми би да је узмем?!

ЗАШТО ПОПОВИ НОСЕ МАНТИЈЕ

По ослобођењу од Турака једно село је оправило цркву и владика им пошаље попа. Како народ до тада није имао ни цркву ни попа, прве недеље се сјати силан свет на јутрење. Поп није имао одећу као данас, већ је на капи имао зашивен крст а на ногама је носио велике и широке чизме.

Пошто народ није знао правила богослужења поп им рече:

— Када ја певам ви слушајте молитву а када кажем „амин“ и дигнем три прста ви исто урадите, како ја радим, тако и ви радите.

Тако поп поче да пева држећи кандило у коме беше доста жара и борове смоле, док, један жар испаде из кандила и паде право у попову чизму. Поп поче да врти ногу, али како га је све више болело, он не издржи, него легне на леђа и диже ногу увис и стаде да тресе жар. Народ не знајући за попове муке, мислећи да тако треба, легне на леђа, и сви дигну по једну ногу увис и почну да тресу њом.

Ова брука се брзо прочула и дође до владике. После тога је владика прописао одећу за попове са мантијом до земље, да би прекрила обућу да се више не може десити оваква незгода.

ВАЖАН ПОСАО

Један накупац из Белошевца наврати у Надрље и увече дође код једног човека да преноћи. Човек га лепо прими и угости и понуди га врућом ракијом. Гост је слабо пио, изговарајући се да сутра треба рано да иде и да мора да обави важан посао. Домаћин се добро поткрепи ракијом и спремише се за спавање. Гост и домаћин легну у кревет, а жена домаћинова леже на сламарици поред кревета.

Када домаћин заспа, гост сиђе на сламарицу код његове жене, а она, мислећи да је муж, чим овај више шушне мало га притегне да не би гост чуо.

Ујутру гост оде рано, а жена устајући са сламарице рече мужу:

— Бре, човече, шта ти би ноћас, ниси био онаки од кад си ме довео?

Тек тада муж виде какав је важан посао имао гост.

Записао у Надрљу Миливоје Савић

НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ ИЗ ЛЕВЧА

Ко о чему, баба о чепу.

Ухватио као теле пут.

Смрди као вуга.

Зна напамет као петао песму.

И ђаво зна како је право, али неће.

Каква вера, таква вечера.

Једна јој вилица на небу а друга на земљи.

Изљуби га као јаре слан точак.

Скаче као зец на паламиди.

Омуљио се као мокра мачка.

Сачувај ме, боже, од мирна сина код опаке снаје.

Ако хоћеш да пљунеш, пљуни у шаку.

Четири ствари могу да униште човека: рђава
земља,
зла жена, лош пород и мртав капитал.

Где се пије — примакни се, где се бије —
одмакни се.

*
* * *

Ошишао се као мотрички јарац.

Црвен као лоћичка паприка.

Хвали се као Урсољанин у јесен.

Врпољи се као да је из Драгова.

Тандрче као надрљска воденица.

Тврћи од жупањевачког града.

Суди се као да је из Секурича.

Наиван као Јанко Брашић-из Опарића.

Пропао као Боја из Белушића.

Лукав као да је јео беоичку лисицу.

Јури зјала као Боса из Рековца.

Записао Бративоје Марковић

ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ ИЗ КОЊУХА КОД КРУШЕВЦА

Де млоги пљују, један мож' да се удави.
Збриса га ки ала Медвеђу.
Каква те врана кљуне, таква те довршава.
Пије млеко ки бубачина.
Зину ки асичина.
Олизао га ки јаре упишано дрво.
Начокерио се ки чеврљуга на грудве.
Тера га ки пса на мос'.
Вуче се ки манцука.
Још није стиго до Мораве, скида гаће.
На једну главу не мећу се две капе.
Срдитом попу празни бисази.
Надудурио се ки ћуран.
Куј се с децом дружи, остане попишан.
Која птица рано запева, усере се у гнездо.
Умлатио га ки бељојку.

Записао Миролуб Стефановић

НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ ИЗ ОПАРИГА

Чувај се грома-он озго грми, а доле удара.
Тешко оном ко се сам весели.
Бадава је добро семе кад је рђаво орање.
Лепу жену и виноград поред пута не треба имати.
Не хватај се у коло ако не знаш да играш.
Неће куче на куче.
Зло куче не може да се угоји.
Пошо ко гуска у маглу.
Лаје ко пас на звезде.
Ко много дели брзо проси.
Брз човек срећу прескаче.
Тешко је чувати туђе паре и своју жену.

Рђав је миш који једну рупу има.
Чувај снагу за старост а летину за зиму.
Ко се бога не боји и људи не стиди бежи од њега.
Кад бог даје не пита чији си син.
Не мути воду коју пијеш.

*Казивао Миодраг Ивковић из Опарића
Записао Живомир Ивковић*

ШАЉИВЕ ЗАГОНЕТКЕ ИЗ ЛЕВЧА

Леже момче на девојче, суво трпа, мокро вади,
што претекне баби даде. (*Натега, буре и ракија*)

Дај ти мени твој, док се напне мој, кад се напне
мој, вратићу ти твој. (*Квасац*)

Длака у длаку, трбух у трбух, између њих тврдо
мрда. (*Краве и руда на колима*)

Црна рупа, меснат клин, дрмнеш мало оде сасвим.
(*Нога у чизми*)

Записао Бративоје Марковић

СЛАВА У МАЛОЈ ДРЕНОВИ У ЛЕВЧУ

Као што је познато, свака кућа односно сваки домаћин имао је за домаћег чувара своју славу, коју је славио најсвечаније. Сви календарски свеци се славе, али најмасовније су славе: Св. Никола, Св. Борђе, Св. Јован, Аранђелов дан и други. Мој деа по мајци славио је Св. Николу, па ћу ја овде описати све по реду (како се сећам) ову славу.

Скоро на месец дана пре славе врше се припреме: меље се брашно, спремају се дрва, купује се све што треба, со, пиринач, зејтин и друге потребне ствари за тај дан.

Пред саму славу долази свештеник и освети славску водицу, од које се после замеси колач па што претекне залива се родно дрво — калем.

Уочи саме славе месе се хлебови, соли се риба (јер је Св. Никола на посту), треби пасуљ и друге припреме. А пре свега овога кућа се очисти, окречи, све се истресе, ориба, опере да буде беспрекорно.

Прво се од замешеног теста умесе четири шарена колача, који се разликују од осталих хлебова, јер се по површини шарају, изводе се разне фигуре од теста. Фигуре представљају: стоку, летину, здравље чељади и друго.

Кад је све готово, спремна је и вечера. Тада домаћин куће, окади тамњаном колач, запаљену воштану свећу и припремљено јело и пиће. Затим се колач прелије вином, исече и седа се за вечеру. То је увод за сутрашњи дан и зове се *навече*.

Сутрадан рано, домаћица припрема јела почев од чорбастог пасуља па до пржене рибе.

Домаћин одлази у цркву и носи други колач који ће поп пресећи. Кад се врати из цркве, натоци пише ракије, а неко од млађих иде по селу и зове госте на ручак. Свака кућа има сталне званнице које су увек исте и то се не мења. Кад је све готово, негде око подне почињу да пристижу ро-

Ђаци из других села који долазе пре јер су удаље-
нији. Здраве се љубе се и улазе у гостинску собу
која изгледа овако. То су увек највеће собе у кући
чија је намена само за велике ручкове — славе,
свадбе, крштења и друга весеља.

Оне имају од зида до зида велике столове и
велике клупе — зваши миндерлуци. То је све не-
покретно и служи само за то. На другом крају
обавезан је један кревет, који се застире са нај-
лепшим ћилимом — то је приказ.

На столу су чаршави и таџири. У чело софре
је славски колач и свећа. Славски колач је мет-
нут на два хлеба, један пшенични други пројин
— да би подједнако родило жито и пшеница. На
колачу је велика кита цвећа са босиљком и све то
прекривено чистим белим пешкиром.

Гости како који долазе седају један до дру-
гога, док се скоро не испуни цела совра.

Кад су већ сви пристигли прослава почиње
овако. На столу је свећа од чистог воска која се
упреде на станило и буде по цео метар дугачка
али се увија у круг и кад гори и догорева тај се
круг одвија по потреби. На самом врху свеће мете
се једно попречно парче од исте свеће и направи
се крст.

Поред ње је костара (земљани бокал) са цр-
ним вином и две пуне винске чаше.

Домаћин скида капу а то чине и сви мушкар-
ци, устају сви гости и најављује се сечење колача.
Домаћица улази са жаром у кадионици, домаћин
пали свећу, домаћица прилази колачу скида пеш-
кир и сви јој честитају колач, речима: „Нек ти је
срећан колач и месица га годинама“. Окади се ко-
лач, свећа и сви гости редом. Домаћин узима ко-
лач, поклони се свима, вади иза појаса оштар нож
прекрсти се и пресече га на четири дела унакрст
али га не раставља. Сад један од присутних гости-
ју узима чашу вина и прелива колач унакрст на
четири места говорећи: „Нек се прелива у амба-
ру пшеница, у кући дечица, у обору стока, у пољу
берићет, у кућанима здравље и весеље“.

Сад домаћин и још троје од гостију окрећу колач и говоре: „Господи помилуј, Господи помилуј.“ Окрену га неколико пута, онда један који је најстарији од њих преломи са домаћином. Ту мало настане натезање, ко ће више запети приликом преламања, тај ће, значи бити бољи орач и копач. Кад су га преломили на два дела, саставе их са доње стране и онда љубе те половине говорећи: „У име оца, сина и светогa дyха — амин“. За то време домаћица стоји иза њих са празним ситом у руци, а домаћин од своје половине колача узима четвртину и меће је у сито, домаћица подиже у вис што више сито говорећи: „Нек буде оволика пшеница и сав берићет“. Домаћин баца у сито још и неку пару, а она њему узвраћа са новим чарапама на дар.

Сада почиње молитва, домаћин узима ону другу чашу вина из које није преливен колач, крсти се и моли Бога за здравље своје и свих гостију што су дошли, а на крају завршава: „Што се ми сетили или не сетили, сетио се за нас Господ Бог — амин“. Отпије мало из оне чаше, наздрави првом до себе и даје му да он то исто учини. После молитве наздрави опет првом до себе и предаје му чашу, и тако то до краја не долевајући вина у њу. Сви се крсте и сви изговарају исте речи. За то време припевају све двоје и двоје овако: „Ко пије вино за славе Божије, помогао му Бог и слава Божја.“

Кад је и последњи отпио вино, враћа се чаша код колача, сви се прекрсте по три пута, честитају славу домаћину и седају за сто. Домаћица узима ону киту цвећа и дели сваком госту по стручак коме се овај кити среће ради. Сваки гост заденуо је или за уво или на груди, у џеп ма где само да се види.

Домаћин узима од оне половине, односно три четвртине колача и сваком дели по парче да окуси — ради плодности. Онда од она два хлеба такође исече сваком по парче јер се ваља да роде оба жита. У том почиње да се сервира ручак овим редом. Прво (зими) врућа ракија, па (на посту)

чорбаст пасуљ, мељан пасуљ, сарма и пуњене паприке, пржен кисео купус, кромпир, пиринач, на послетку пржена риба и посна пита. А кад је слава на мрсу, онда је обавезно прво чинија хладног млека које сваки гост мора да кусне, ради добре муже. Ручак тече у добром апетиту и добром расположењу залива се ракијом и вином, већ како ко жели. Чује се и песма, већ како се ко расположи.

То траје до дубоко у ноћ. Уз сваку попивену чашу упућује се домаћину и укућанима честитке, благослови и најбоље жеље, како чељадима тако стоци и берићету.

За све то време домаћин не седа нити једе. Он само држи чашу с ракијом, гуцне који пут и прихвати залогај хлеба, да му не припадне мука. Јер он је тај који двори и поштује госте и захваћан им је што су дошли.

Кад су се гости добро најели и напили, у неко доба ноћи почиње разлаз. Домаћица је за сваку жену спремила „послатак“ а то је део од колача, пржена риба, (на мрсу-печење) сарма и пита. Она од сваке жене узима пешкир кога ова држи преко крила, везује у њега послатак и даје га гошћи.

Обично сви се истовремено разилазе изузев гостију из других места, који остају да преноће. А то су обично удате кћери, сестре, тетке, кумови и пријатељи.

Ови што остану распоређују се за спавање. Простру се сламарице по поду па све двоје и двоје на једној сламарици.

Сутрадан кад устану поспреме се гости и излазе да разгледају двориште, штале, стоку, амбаре, и друго, да би укућани добили у времену да поспреме собу и поново поставе сто за доручак и ручак уједно.

Обично остане доста јела од јуче које се подгреје, угреје се ракија и дода салата од киселог купуса, ради разбијања мамурлука.

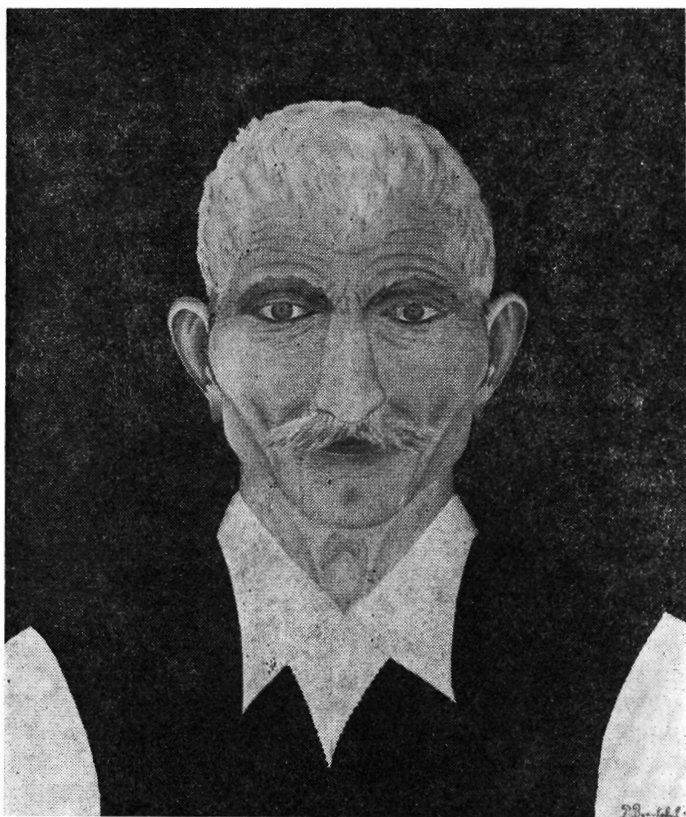
На реду је и последњи колач да се пресеца уз све церемоније. После настаје обедовање — то се зове „окриље“.

Ручање траје краће но првог дана и гости се разилазе. Наравно, сваки је понео пуну мараму „послатка“.

На испраћају сви се грле и љубе и гости позивају домаће да их посете о слави коју они славе.

*Описала Даница Спасић Јовановић**

* Даница Спасић Јовановић (1897—1984) била је учитељица у Опарићу, Милутовцу, Белој Води и Београду. Оставила је описе обичаја из свог радног села Мала Дренова у Левчу.

Радован Вучићевић

ПОРТРЕТ ДЕДЕ

КАКО СЕ СЛАВИЛА ШКОЛСКА СЛАВА — СВЕТИ САВА

За сваку светосавску прославу морао је бити колачар који је претходне године примио колач од старог колачара. А то су увек били домаћини који су имали ћака у школи. Такав домаћин дужан је за тај дан спремити све што је потребно за једну православну славу.

Још уочи дана славе, колачар је морао дотерати потребан број столова за госте. Увек му помажу момци (обично рођаци или комшије) који ће и сутрадан бити на услузи домаћину.

Сутрадан, на сам дан славе, домаћин (обично то бива деда ћака) натовари на воловска кола све потребне ствари за прославу. Ту је печен брав на ражњу, (ако је ован, онда је са роговима) окићен венцем од зимзелена и босиљка, буре вина, буре ракије, ибрике грејане ракије, врећа печених хлебова (пшеничних и пројиних), велику корпу пуну чанкова, тањира, виљушака, чаша, и осталог. Другу корпу пуну судова са пихтијама, качица сира и кајмака, великих земљаних лонаца са киселим купусом куваним с пастрмом, јанијом, тепсије са печеним гибаницама и још другог. Све се лепо натовари на кола и спакује да се може видети. Кад крену од куће, напред иде обично отац ћака и води волове. За колима деда-домаћин, а унук (ћак) поред кола са прутом потерује волове. Сви иду тако достојанствено и поносно као на највећу свечаност. Успут их срећају мештани и поздрављају са „Срећна ти слава“.

Кад стигну пред школу, ту их већ сачекају момци и отварају велику капију. У сусрет им изађе учитељ. Они поздрављају учитеља: „Добар дан учитеље, срећна ти слава и срећна ти деца — Ђаци“. Љубе се са њим, а Ђак прилази руци учитељевој (што је за колачаревог ћака велика част). „Добро ми дошли и добро вам Бог и Свети Сава дао“, одговара учитељ.

Потом момци уносе ствари из кола и смештају у одају одакле ће се гости служити.

Један од момака враћа празна кола натраг а домаћин и син улазе у учионицу где ће се извршити славски обред.

Почињу да пристижу гости, све сами бачки родитељи, а још чешће деде и бабе бака. Сви су свечано обучени, свако носи спремљену „част“ у бошчи (погачу, печену коку, гибаницу, сир, кајмак и друге баконије). То предају одређеним момцима који морају да запамте шта је чије (обично сваки нечим забележи). Сви се здраве и љубе прво са учитељем, колачаром па међу собом. А у самој учионици где се прикупљају постављени су столови и све мирише, а највише на босиљак, јер је свака жена у недостатку зеленила и свежег цвећа понела киту босиљка. У чело софре је славска свећа, колач, кољиво и флаша вина са чашом. Колач је на столу покривен чистим белим пешкирем, испод кога се види босиљак са нешто зеленила (обично шимшир).

Свештеник после уобичајеног поздрава и честитања славе колачару и осталима започиње славски обред.

Пре него што се приступи колачу, домаћица која га је умесила, прилази софри, открива колач и на пешкир стави цвеће са њега, онда прилази попу љуби га у руку, рукује са осталим гостима који јој честитају колач.

Поп чита молитве а баца одговарају под руководством учитеља. Кад се то заврши сече се славски колач. Прилази домаћин и нови будући колачар, који прима колач за идућу годину. Док се колач окреће баца певају „Исајије ликуј“... Кад се заврши окретање, преломи се колач и једну половину узима нови колачар а друга остаје на софри. Колачари се изљубе прво међу собом па са осталим рођацима, пријатељима и гостима. Затим се подели оно цвеће, свако добије по једну гранчицу којом се закити ради среће. Новог колачара заките великом китом босиљка а понекад му ставе и цео венац око врата.

Тада учитељ одржи беседу о Св. Сави чија икона окићена венцем стоји на зиду. Отпевају Ђаци. „Ускликнимо“ и почиње служење кољива. Наравно и Ђаци добију. Кољиво служи чељаде из куће колачара.

Сад почиње ручак, момци приносе све оно што је донето од колачареве куће, па напоследку приноси се свакоме његов „част“ и тад почињу међу собом да се часте и деле, шта је кој донео. За све то време домаћин стоји, двори госте, нуди и надгледа да свако буде услужен, помажу му момци и његови укућани. У челу софре сео је поп, учитељ и нови колачар. До њих су гости старог колачара па новог и остали гости по старешинству.

Ручак протекне у најбољем расположењу и ћаскању. После ручка омладина игра, старији почну певати — све двоје и двоје, расположење траје до дубоко у ноћ.

Кад се све заврши опет настаје здрављење, љубљење и уз песму и музику која је обавезно на рачун старог колачара почиње разилажење.

*Записала по сећању
Даница Спасић Јовановић*

О КОПАЊУ И РИЉАЊУ У БЕЛОЈ ВОДИ

Пре и после овога рата, негде до шездесете године у Белој Води се одржавао обичај копања и риљања у замену. Тако се скраћивао рок пословима и у друштву се боље радило. Сиротиња и средњаци нису имали пара да плаћају копаче па су се замењивали у радној снази за ове и друге послове.

У копање су ишли и дечаци и девојчићи, чим изађу из основне школе, са 12 година.

Копачи кад копу за надницу бину газду ко боље рани, а кад копу у замену сваки бира онога куј боље ради, па се с њим мења у копању а од лењиваца и забушаната врда да их не зове ако не мора. Труди се да их избегне на разне начине. Па кад му се касније пребаци што није звао он се изговара: „Заборавио сам“, „Нисам ја звао“.

Било је доста сиротиње која није могла да надничу за паре него је копала за брашно, за жито (7—8 кила дневно и од тога умеси 3—4 хлеба), за сирине, за сетвено семе, за прасе или јагње за запатак, пастрму, божић, богомоље или славе. Око 1928. године, ваљало је да даш 12 копача за једно прасе. У парама дневница за копача била 7—8 динара а за косача банка. Што зарадиш, то за дан појеш, тако и настала она изрека „дан-комат“. Бивало је и по два'ес' до три'ес' копача у великема њивема. Нико није копао са два-три радника но најмање са 7—8 па навише. Дика је као дечак чувао децу у 9 колевака и љуљака у Крушаку док су њине мајке копале. Породиља док не истера ред није смела да пређе код детета које кука.

Понеки газда нађе намерно некога надничара за првака и преплати му неку пару више да би раније „истеривао ред“ и „вуко“ остале копаче за собом да копају брже. А даје му се и више пића.

Жито се у старо време сејало у другу или трећу плужну бразду (на пола метра ред од реда), под мотику или под ногу. Старинци су копали

„на руке“ и између редова и оцака све док после швапскога рата сељаци нису почели да купују копачице. Прво они газдији, па сиротиња најзад. Домаћин са својом стоком исплужи њиву дан пре или онога дана кад копа и ретко се кад догађало да не измикне па да га копачи стигну.

У копачима је обично најстарији момак првак па за њим најстарија девојка. За њима су све млађи и млађи, поређани тако да женско увек долази са мушкцем. За младема долазе деца, а према крају ожењени људи и жене у годинама. Почаст је био кад се неко одреди за првака. Њега газда избере уочи копања и обично га не мења за дуго година, све док се не појави бољи. Брзаци су испомагали спорацима у копању нарочито деци и окопавали по неки оцак на њинем реду. Негде се случајно деси, или се намерно постави, да буде јак задњак па опако потера све испред себе. Тешко твоје рука и грбине ако се нађеш између доброга првака и задњака. Са задњега краја у моје време опасно су брзали Дика и Лепосава, Јове Рађинем жена, јака газдинска ћерка.

Рек'о сам да су копала и деца од 11 и 12 година ал' су копали и стари па се млади на узврту начеку док они истеру редове. Копање новог реда, првак не започиње док задњак не истера ред. Тако и они који стигну послењи могу да се одморе док прваци не започну нове редове. Копач од копача је обично на растојању од корак-два.

Кад домаћин има преко 10—15 копача, да прваци не би дангубили у сачекивању задњака, газда (домаћин) подели копаче на два првака који воде остале постављајући се у ракље на чијем су врху прваци, а задњаци су тамо где се ракља спаја (у облику латинског слова V). Ред се у копању опкорачавао и копало се до пола између редова с леве и с десне стране.

Тражило се да се копа оцак „компираш и совраш“ зато што се за копање компира правили велики округли оцаци као совра. Добар копач удари „отуд две, отуд две (мотике) трећа нема де!“ Жито се копало по двапут. Једно копање се зове прашек а друго огрт. У прашеку се посебно

гледало на дубоко копање па су поједине газде тражиле кад је суво „Да ми копаш докле ми плуг орао, да нађеш влагу“ а кад киша падне тражили су да се са мотиком дође до суве земље. У огрту си мого и траву да затрпаваш само да домаћин не види, ако те примети оће да те врати или да те истера. Имало домаћина, ки што би Смиљко Павлићев, који ништа не раде но иду по њиве с мачугом за копачима и настојаву како куј ради. Понеки оцак разгрну да провере како је трава посечена. Кад виде да је неки добар копач скрећу пажњу осталема да се и они на њега угледају.

Било је дугачке редова тако да смо до ручка окопали једва пола реда. За надничара и свакога копача боље су кратке њиве јер се чешће одмара док чека да они после њега истерају редове.

У Моравишту је била најбоља земља за копање ал' те највише измори, па увече једва дођеш кући. Мотика иде дубоко у добру земљу и извуче ти снагу, а Боинац 'ако је имао тешку и смоничаву земљу био лакши за копање јер мотика ишла по вр'у.

На реду смеш да се шалиш и да причаш само да лепо копаш. Момци и девојке се највише задиркују. Момци добиву или краду девојчићима марамчиће из појаса које су скоро сви носили да бришу зној. Кад неки добије марамче од девојке то значи да ју се допада.

У старинско време девојке и жене кад истеру ред везу тежане колире и таслице, унакрс ки поскурник четвртасто, па пруге имале. Између два светска рата девојке су штрикале, а старије жене су преле и плеле. Носиле кудељу уз себе па забоду на узврату да и' чека кад истеру ред, да пређу.

Кад се истеру редови поваде се свирајке из појаса и засвира се седећи на мотике на узврту, а девојке се загрле па песма. Кад певу беловодске и бреснопољске девојке код Мораве, у село се чује. А кад нека пева с брда опет се чује. Дана Даккица много лепо певала:

„Шта се сјаји усред горе:
дал' је сунце, 'ел' је месец,
дал' је звезда Даница?

Нит' је сунце, нит' је месец,
но су оно бели двори“.

Мушки су копали у тежаној кошуљи и гаћама а женскаћи у тежаној или ланеној кошуљи и дугој сукњи „завјачи“.

На копање се креће одма' после сунчевог изгревка и копало се све док не зађе (од сунца до сунца) са прекидом 'а јело. После ужине био је обавезан одмор кад се 2 сата спава и одмара. Није се уважавало доправљање њиве чак ни онда кад је остајало само по 2—3 реда, после заласка сунца.

Ручало се обично око 9 а ужињало око 1 сат. Све то траје по сат времена. Нека жена понесе јела и за ручак и за ујину па копа са радницима барабар и не враћа се кући. Вечера лети траје од 8 до 10 сати. Уз ручак, ујину и вечеру следовало ти је по три ракије, никако више. Вино се у копању ретко пило, а у риљачима често, јер је зимско доба те нема врућине. И у копача и у риљача увек се јео пројин леба. Често је сиротињски ручак био бољи од газдинског. „Код газде на глас а код сироме на час“.

Ко је добар домаћин пре вечере послужи копачима по једну ракију па им исплати надницу да се не би бринули за исплату за време вечере. За тем послужи још по две или више чашица па радници слатко вечерају с парема у цепу. Имало је таке људи којема радиш цео дан, а увече нема да те исплате те се секираш и трпиш грдње својих укућана.

Кад од јесењих киша или снега накисне земља, почиње се са риљањем у замену или за паре. Обично то бива у Божитње посте. Риљали су људи жене и деца од 12 година па док кога снага служи. Они домаћини који зову риљаче ноћу и зорски пробуде галамом пола села. Двокатница се риљала за винограде а једнокатница за конопљаре и баште. Риљачи су риљали у замену или за надницу. Ко није имао замену плаћао је око 1930. године 4 банке по ару риљевине двокатнице, а једнокатница је већма риљана у замену. Ко није

имао хрaне наднично је за њу. Дан орања тада је коштао око 20 радника (риљача или копача).

Риљало се на два начина. У једном се иде у дубину за једну мотику па се очисти а онда се иде још један риљ дубље што скупа износи око пола метра. Ређе се риљало два риља у дубину. Оно камење што се притом повади из земље неко избаци ван а неко га закопа у ров.

У риљању једнокатнице риљачи се из „лесе“ збијају већма ка крају и лакше им је него онема који остану у средине и који често заостају (остали „у сипу“) па се жале и запомагу да и' се помогне што се ретко догађа. По правилу они треба да су на растојању од једног метра.

Отац мојега ујке Љубомира знао је да каже: „Кад се риља ти бежи у крај а кад се руча ти седи у средину“ што значи да је у крају лакше за риљање а да је ручак бољи ако може да се довађа јело и лево и десно.

Теже је бити чистач земље (риљевине) но риљач, јер по правилу један чистач долази на два риљача па често не може да отали.

Пре овога рата, мој отац Станко Тодоровић и Стањоје Младеновић били су риљачки предузимачи и погађали радну снагу из Беле Воде надницом а за себе унапред од газде узимали дневнице па после исплаћивали по погодби.

Пре последњег рата деру се риљачи да брда одјекују и проносе „Здрав си Станоојеее!“, „Оооп, оооп“, јекне и песма „Три се снега на планини беле“ и друге, а ноге у опанака мокре од снега.

Кад неко с риљањем дође у брег, онда узне уз помоћ оних до себе да риљевима напоравају и изваљују земљу на велике комате што је недозвољено у риљању, једино ако хоћеш да подвалиш домаћину.

Кад се коме изломи риљште (држалица) прави се нова, најбоље од старинског коља. Риљеве су израђивали и клепали Цигани.

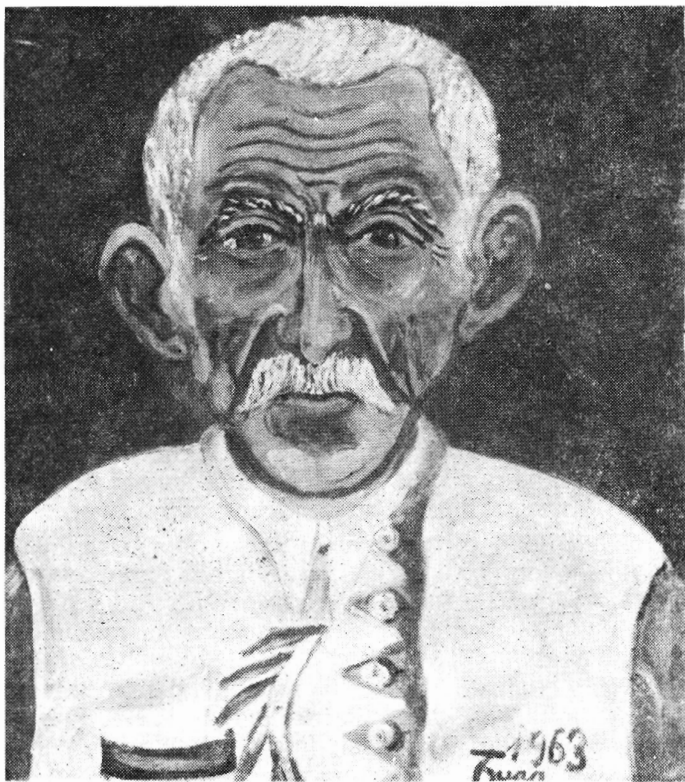
У паузи после ужине или кад се заврши риљање, риљачи се рву „у коштац“, „за појас“, надолевали се у скоковима у риљевину „из места“

(из трупице) и из залета (из летице), певали, свирали и шалили се.

У повратку с раба поднапити певају, међу балване и камење на пут и чине чуда.

Увече бива вечера код домаћина па се после прстенкају до поноћи. Вино се пило у великим количинама па чак и из баштенске канте.

*Испричао Живота Тодоровић
рођен 1909. у Белој Води.
Записао Велибор Лазаревић*

Будимир Марковић

ПОРТРЕТ ДЕДЕ

ВРАЧАЊЕ УОЧИ БОЖИЋНИХ ПРАЗНИКА У КАВАДАРУ

Уочи Божића, на Бадњи дан, још од поподнева из куће се износиле све ствари осим шпорета за ложење ватре. У кућу се увече уносила слама и бадњак. Од тог тренутка престајало би шамарање деце.* Слама се постављала на под, на коју су преко врећа и цакова седали укућани. Пре седања по слами укућани би се изували и бацали обућу преко главе, затим би изљубили бадњак и седали у круг. Старији би седали у један, а млађи у други круг.

При вечери кашике и виљушке се нису употребљавале.**

Целе те Божићне ноћи на стрехи је стајало сито у коме је било доста брашна од кукурџа и пшенице, ораха и металног новца. Ујутру, пре сванућа, док је божићњар био на ватри, један од младих укућана попео би се на стреху, прекрстио би се, узео из сита један орах и почињао да говори: „Како овај орах пун мрезге био, тако и моја кућа била пуна берићета, стоке, пара и народа“. Затим би разбио орах, његову мрезгу иситнио у брашно и са тим крмио стоку. Док се он тиме на крову бавио, укућани су у соби тапшали длановима и викали: „Боже дај, Боже дај“!

ОБИЧАЈИ КОЈИХ СЕ ПРИДРЖАВАЈУ МЛАДА И МЛАДОЖЕЊА ПРИ УДАЈИ И ЖЕНИДБИ

1.

Када сватови прилазе младиној кући, на кашаји их сачекују домаћини не дозвољавајући да убу у

* Веровало се да ће и деца и они који су их шамарали добити чиреве на тим местима.

** Постојало је веровање да ће онима који не поштују то правило птице исчепкати све семе житарица и поврћа засејаног у пролеће.

двориште док не оборе јабуку постављену високо на мотки, да би млада имала времена из куће кроз коњски улар са дизгинима да погледа младожењу.

2.

Да неби био зауздан од стране младе младожења прилази њеној кући са слепе стране тј. стране која нема прозора, обара неколико девојака које чувају незакључана врата и улази код ње.

3.

Младожењина родбина не дозвољава млади да уђе у кућу док он не стане на праг врата и ослони руком на бочну страну тако, да она треба погнута да прође испод ње носећи под мишицама два хлеба.

Записао у Кавадару Милен Влајић

КАЗИВАЊА ИЗ ЛЕВЧА

ДАН МРТВИХ

Станојка, Нола, Петровић из Богалинца причала ми је о обичају који се и данас може срести у овим крајевима:

„Код нас, и у ово време садање, на Божић, на први дан Божића, народ иде на гробље. Треба од куће да поћеш ујутро око пет сати. Са собом треба да понесеш влашу од кило, вино, с тим да влаша буде бела а вино црно. И свећу. Када поћеш од куће да опште с никем ништа не говориш, док стигнеш на гробље. Кад стигнеш на гробље одеш на гроб онога рођака којег желиш да видиш па влашу вина метеш на гроб и упалиш свећу. Све ово радиш код главе умрлога а ти прећеш на другу страну, код нога гроба и гледаш.

Лепо се нацрта на ону влашу вина онај који је са'рањен. Нацрта се тачно онако како је са'рањен и са онем покровем у којем је отиш'о на онај свет. Види се све што му је прострто у сандук'. Све се види на ону влашу вина.

Када упалиш свећу може' да гледаш онога једно десет до петнаест минута, ал' да се не помераш. Чим се помериш онога нестане. После тога можеш да се вратиш кући и да причаш с ким 'оћеш и колико 'оћеш.

То што причам код нас старинци овдашњи верују и кажу да су утврдили да се ради на први дан Божића је л' је то ДАН МРТВИХ.

СЕДЕЉКА

Станојка Петровић казује и о једном натпевавању током седељке у јесењим данима.

„Код нас је обичај да се жене и девојке скупе на неку раскрсницу. Накупимо дрва и наложи-

мо ватру па почнемо да работимо наше женске послове. Ми тако седимо, нека преде, нека друго што из рұка ради, ал' и певамо. И тако певамо песме једна другојзи:

*Дајте ми дајте,
Кога да ми дате?*

Нека добаци, певајући, име онога кога воли, а ми отпевамо:

*Дамо ти дамо
Млагога Јову.*

То ако се тако зове. Она ако га истина воли каже певајући:

*У дукат га лила
На гушу носила.*

Ако га не воли, она отпева:

*У дулек га лила
Пред свиње разбила.*

Заборави' да кажем: кад отпевамо оној којег она стварно воли она рипи са столичета и процара по ватре кудељом. Ваљда да ју не урекнемо момка или да јој се љубав оствари“.

ВОДЕНИЦА

„Ми смо својевремено чували воденицу. Имали смо ортака, па кад има много мливо онда по петнаест дана чувамо. Има ту једно собиче са креветом и вуруном и ту и дан и ноћ проводимо.

Једном био наш ред и кад било око неко доба ноћи, не знам колико је сати било, одједном је воденица стала. Нема да меље... Гледали смо да није нешто воду загушило? Да није жито најурило? Кад — оно ништа. Све нормално, само нема никаки шум, нити вода да се чује, нити да тече, нити воденица да се креће. Ма ништа да шушне.

Свекар ми причао да се то догађа сваких неколико година да вода престане да тече, и да се чује, и воденица да меље, а све се догађа у глуво доба ноћи. Око пола ноћи. Ја сам се тога сетила ал' сам се уплашила. И стварно после неколико минута воденица сама од себе поче да меље, вода да се чује. Све било као пре.“

Ово је доживела Нола Петровић из Богалинца.

ДЕТЕ

Свој један доживљај казивао ми Драги Јаковљевић из Белушића.

'Ватали ми деца, са нашим деда Гвозденом, рибу у реке. Одврнули јаз код Јаковљевицке воденице и сам' вадимо. После ми кренемо сами уз реку да 'ватамо виљушком. Тако 'ватајући дођемо до белушићског гробља. Кад: плаче дете у гробљу.

Мој буразер, Милорад, узео од нас ону карабитну лампу и обрну се те право у гробље. Ми у реке стојимо и чекамо. Гледамо у гробље а она лампа само иде: а тамо, а тамо, а тамо, а тамо.

Када се брат вратио из гробља једва је прошао преко брвна које премошћава Петровића гат. Одма'га је заболела глава и отишли смо кући. Он није хтео ни рибу да делимо. Недељу дана је боловао и то тешко да су морали да му бају. После смо га питали шта је видео а он:

— Ништа нисам видео. Само чујем дете плаче, час на једном гробу, час на другом гробу. Час лево, час десно. Напред, назад. Ништа нисам видео, само у ноћи — дете плаче.

Записао Милан Б. Кнежевић

О МАРИЋИМА У СЕЛУ КОЊУХУ

У другој половини 18. в. у Коњух се доселила и петочлана породица коју су сачињавали: обудовљена мајка Мара и четири сина, Милић, Мијаило, Гаврило и Мина. Према сачуваном породичном предању и доскора чуваним материјалним доказима, пореклом су из Црне Горе одакле су брачни пар Петар и Мара са четири сина и Петровом мајком Мирјаном прешли у Србију и настанили се у Доњем Ступњу где су, како тако успели да организују своје домаћинство. Ту, у Д. Ступњу роди им се и пети син коме дадоше име Стеван.

У непосредној близини куће направили су тор за стоку. Једне ноћи, приликом уобичајеног обиласка тора, Петра нападну разбојници, испребијашу га и опљачкају новац који је чувао и носио у појасу. На његово запомагање дотрчи жена му Мара и наставши га свог огрезлог у крви, пренесе га у кућу где је Петар имао још толико снаге да јој каже имена оних који су га напали и опљачкали а затим — умире.

Када су починиоци овог злочина чули да је Мара од мужа сазнала све, запрете јој да „држи језик за зубе,“ и да се што пре сели куда зна. У противном, њу и децу ће побити и кућу запалити. Поучена судбином свога мужа схватила је да у суровим условима живљења свога времена ова претња није било обично, формално застрашивање. И једног дана, са свекрвом Мирјаном и пет синова, гонећи пред собом оно мало стоке што им је остало, прелазе на леву обалу Западне Мораве и надалеко од саме реку подижу „кућу“, у ствари колибу плетару.

Рачунајући на реку не само као природну заштиту већ и као прастари извор хране, око куће крче нешто мало земље за обраду, са потајном надом да више неће морати да беже већ да ту заувек остану.

Међутим, један непредвиђени догађај покварио је њихове планове и присилио их да се поново селе. Једнога дана упадне изненада у њихову кућу неки Турчин, судећи по оделу и оружју највероватније бећар-скитница и нареди да му се спреми вечера и конак. Својим пак понашањем јасно је показивао своју задњу намеру. Наслућујући то и Мара се је-припремила на свој начин. И када је Турчин покушао да насрне на њу, она га дочека ударцем секире по глави. У току ноћи леш пребаци чамцем на десну страну Мораве и закопа у песак а оружје — кожни силав, две кубуре и јатаган чији је држак био извезен сребром и златом и украшен арапским писменима — узме и преда сину Милићу који га је с поносом носио до дубоке старости увек се са захвалношћу сећајући своје храбре и одважне мајке. После његове смрти, 1853. г., кубуре и јатаган чувани су као породична реликвија све до другог светског рата када је један од потомака 1943. год. јатаган расковао и од њега направио два српа!

После обрачуна са Турчином-насилником, Мари је постало јасно да јој нема опстанка у досадашњем боравишту те се са синовима повуче на север, око 5 км. дубоко у шуму и настане се на западној ивици старог насеља Коњуси, на месту где је данас кућа Добривоја Марића.

Прихватајући ово друго напуштање огњишта као изазов судбине, и Мара и њени синови остали су нераскидиво везани за боравиште на обали Мораве где су поред бројних успомена остала и два гроба: свекрве Мирјане и најмлађег сина Стевана који су умрли у једном налету куге („чуме“) и сахрањени у близини куће. 1944. год. набујала Морава порушила је и однела гробове али је већи део парцеле на којој су били, остао. И данас је то обрадива плодна њива, власништво Жарка Д. Марића, земљ. из Коњуха, позната под именом „Мирјанинка“, именом којим су је назвали још унүци баба Мирјане и никоме до данас није падало на памет да га мења.

У новом крају већ одрасли синови брзо су се снашли. Изградили су кућу и доста слободног простора омећили за своју имовину. Били су вредни и живели сложено а према мајци се односили са љубављу и заслуженим поштовањем. И касније, када је сваки од њих засновао своју породицу, мајка је била и остала главни регулатор њиховог живота.

По мајци Мари синови буду прозвани МАРИ-БИ од којих ће се временом развити до данас највећа фамилија у Коњуку. Од браће Милић је се посебно истицао разборитошћу и одважношћу. Бавио се трговином а као богат и вићен човек овога краја истаћи ће се као вредан и блиски сарадник Караборћев и одиграти видну улогу у припремању Првог устанка. Сачувано је казивање да је Караборће учи устанка долазио код њега и у његовој кући водио разговоре са вићенијим људима из Коњука и околних села.

Радомир О. Марић

Живадин Степановић

ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ И ЗНАМЕНИТОСТИ ЛЕВЧА

Кроз историјску прошлост територија Левча мењала је географске границе. У доба Немањића Левач је мања географска целина. Међутим, знатно веће пространство захвата крајем XVIII и почетком XIX века. Тада се Левач простирао између Осанице на северу и Западне Мораве на југу. Од те простране територије садашњем Левчу припада само средишни део, који се углавном поклапа са територијом општине Рековац, површине 336 km² са 32 насеља, у којима живи око 20.000 становника.

Левач се налази у средишном делу СР Србије, у југоисточном делу Шумадије, између Јухора на истоку и Гледићких планина на западу. Иако је Левач ван важнијих саобраћајница, ипак у њега се може доћи из више праваца, путевима који воде од Крагујевца, Светозарева, Варварина, Крушевца, Трстеника и Краљева.

Занимљива су народна тумачења за назив Левча. По једном предању, назив потиче по положају, јер се налази на левој страни од Мораве. По другом тумачењу, Левач је добио назив по томе што је окружен и заклоњен планинама-левачан је. По трећем, Левач окружен планинама посматран са висине личи на велики левак.

Левач има занимљиве природно-географске одлике. У њему су заступљене све три групе стена по начину постанка: метаморфне (гнајс, микашист, кварцит) на Јухору и делимично на Гледићким планинама, седиментне (лапорац, глинац, пешчар, песак, глина, кречњак) на Гледићким планинама и у Левачкој котлини и еруптивне стене (дијабаз, габро) на Гледићким планинама.

У Левчу доминирају тектонски облици рељефа: *Јухор* (775 m), стара громадна планина, *Гледићке планине* (922 m), младе веначне планине и *Левачка котлина*, спуштена између поменутих планина и представља границу између громадних и веначних планина.

Од облика рељефа насталих деловањем спољашних сила већи значај имају долине *Каленићке*, *Жупањевачке* и *Дуленске* реке.

Левач има повољну умереноконтиненталну климу, која у нижем заклоњеном делу има одлике жупне климе, што је од значаја за гајење нове лозе и воћа.

Геолошко-петрографски састав Левча од претежно вододржљивих стена имао је утицај на формирање бројних површинских токова од којих су важнији: *Каленићка река* (46 km), *Жупањевачка река* (36 km) и *Дуленска река* (38 km). Све три реке теку од запада са Гледићких планина. *Каленићка река* улива се у Велику Мораву код Варварина, а *Жупањевачка* и *Дуленска река* састају се код Драгошевца и чине *Лугомир*, леву притоку Велике Мораве. Значајније притоке *Жупањевачке* реке су *Доброселичка река* (9 km), *Мотрићки поток* (8 km), *Сибничка река* (7 km) и *Бела грача* (8 km), а *Дуленске* реке: *Ломничка река* (15 km), *Цикотски поток* (12 km) и *Крушевичка река* (11 km).

У Левчу се налазе и три мања језера. Два су природна-урвинског порекла у Превешту и Опарићу, а једно је вештачко у Драгову.

Биљни свет у Левчу чини вегетација умереноконтиненталног типа, с тим што има мањих површина пошумљених четинарима на Самару, Главеји, Стражевици, Равном гају, Иверку, Белушићу и Секуричу.

Од самониклог биљног света преовлађују шуме (10.868 ha), које захватају 30% од укупне територије општине Рековац. На травну вегетацију отпада 3.992 ha или 11% од укупне територије. Остали биљни свет чине култивисане биљке (житарице, индустријско биље, крмно биље, поврће, воћњаци и виногради).

Највећи шумски комплекс од столетних бучкових и храстових стабала простире се на Гледићким планинама узводно од манастира Каленића на површини од око 1.000 хектара. Такође, велики шумски комплекс простире се у изворишту Беле граче на Јухору.

Насеља у Левчу подигнута су претежно на падинама Гледићких планина и Јухора и на странама речних долина. У нижем делу Левча насеља су претежно збијеног типа-ушорена, док су остала разбијеног типа од којих поједина имају ушорене мале-крајеве.

Од укупно 32 насеља, два насеља су варошице — *Рековац* (проглашен за варошицу 1884. године), средиште Левча и општине Рековац и *Белушић* (проглашен за варошицу 1926. године).

Остала насеља су села: Ратковић, Ломница, Цикот, Урсуне, Беочић, Секурич, Вукмановац, Рабеновац, Течић, Кавадар, Брајновац, Драгово, Малешево, Мотрић, Комаране, Баре, Сиљевица, Велика Крушевица, Богалинац, Жупањевац, Доброселица, Надрње, Сибница, Каленићки Прњавор, Шљивица, Превешт, Лепојевић, Калудра, Опарић и Лоћика.

У привредном погледу Левач спада у неразвијене крајеве. Међу привредним делатностима доминира пољопривреда. Мада се две трећине сетвених површина користи за гајење житарица, Левач је према природним условима више познат по виноградарству и воћарству. Под воћњацима је око 4.000, а под виноградима око 1.350 хектара. На планинским падинама и присојним странама брежуљака заклоњених од ветрова, преовлађују воћњаци. Највише се гаје шљиве, затим јабуке, крушке, трешње и ораси. У Левчу са жупнијом климом, познато је од давнина гајење нове лозе. Задњих година подижу се и плантажни виноградни за гајење винских и стоних сорти грожда у Рековцу, Секуричу, Белушићу, Опарићу, Лепојевићу, Драгову, Белушићу, Превешту и Калудри. По површинама под виноградима у одно-

су на укупне површине, Левач-Општина Рековац је на првом месту у региону Шумадије и Поморавља.

За прераду грозња и производњу вина постоје два велика винарска подрума у Белушићу и Рековцу. Међутим, танкови за вино постоје у Рековцу, Опарићу и Превешћу.

У Левчу производи се и позната ракија лозовача.

Левчани су познати као вешти и марљиви повртари, а лоћичка паприка позната је и у литератури. Она је веома цењена и тражена на тржишту.

Зачеци индустрије у Левчу потичу од подизања фабрике за производњу цигле и црепа у Опарићу и од оснивања парног млина у Рековцу. Међутим, сада у привредно неразвијеном Левчу, најзначајнији индустријски објекат је погон фабрике каблова „Моша Пијаде“ из Светозарева као ООУР „Проводници“ — Рековац. Значајна је и фабрика намештаја „Благотин“ — Белушић. Такође, у Белушићу подигнута је и фабрика полиуретана.

У Левчу је умесна и корпарско-плетарска делатност, посебно у насељима Белушићу, Брајновцу, Течићу и Драгову.

Левач се постепено и туристички афирмише. Постоје разне природне лепоте и реткости, разна дивљач, етнографски мотиви и споменици културе, као и традиционална манифестација „Пробох Левач, пробох Шумадију“.

Најзначајнији природни мотиви од значаја за туризам су планине Јухор и Гледићке планине, које имају чист и свеж ваздух, хладне изворе, бистре и жуборне потоке и речице, цветне и мирисне ливаде, пропланке, привлачне и романтичне клисуре, шуме, разно шумско воће и дивљач.

У Левчу постоје разни културно-историјски споменици. Подручје Левча кроз историју било је под влашћу разних завојевача, отуда и разних трагова културе. Држали су га Римљани, Византија, Турци и други. Од 1183, године када га је од Византије ослободио Стеван Немања (тада се

први пут и помиње Левач), Левач је ушао у састав српске средњовековне државе. Од пада српске деспотовине 1459. године Левач са осталим крајевима Србије био је под влашћу Турака све до II српског устанка 1815. године, од када је у саставу ослобођене кнежевине Србије. Међутим, у међувремену Левач је и два пута био под аустријском окупацијом 1689—1690. и од 1718—1739. године. Такође, за време I светског рата, Левач као део Србије, био је под влашћу Аустроугарске, а у току II светског рата 1941—1945. године под окупацијом фашистичке Немачке.

Учествујући у разним ратовима Левчани су се показали као верни и храбри борци. Са кнезом Лазаром учествовали су у Боју на Косову, а за време Кочине крајине (1788—1791) сви су Левчани били уз капетана Кочу Анђелковића против Турака. Левчани учествују и у осталим ратовима у I и II српском устанку, у српско-турском рату 1876—1878. године, те у I и II светском рату.

КУЛТУРНА ДОБРА ЛЕВЧА

На подручју Левча налазе се бројна културна добра, која припадају најразличитијим временским периодима, од праисторије па све до данашњих дана. Она сведоче о присуству и делатности човека на овим просторима и о његовом свеукупном стваралаштву.

Ретко се у којој области као у Левчу може наћи толико споменичког блага, које је на жалост још увек недовољно испитано и проучено. Споменимо само да је на овом подручју забележено око 70 праисторијских локалитета, преко 20 средњевековних споменика и око 60 споменика и спомен обележја наше новије историје. Међу најзначајнијим праисторијским налазиштима, свакако треба поменути старчевачко насеље на периферији Рековца, које је датирано у сам почетак млађег каменог доба и спада у ред најстаријих насеља у нашој земљи. Са прелаза из каменог у бронзано доба забележена су два значајна насеља, у Лоћики и Белушићу. Из бронзаног доба је више локалитета, а међу њима су запаженија насеља у Опарићу, Ратковићу, Течићу и Секуричу. Из гвозденог доба значајнији локалитети откривени су у Ратковићу, Вукмановцу, Опарићу, Белушићу и Кавадару. Из римског периода откривено је више насеља, јер у време римске управе у овим крајевима скоро да није било ненасељеног потеса. Ту су позната римска налазишта у Крушевици, Драгову, Сибници, Мотрићу, Опарићу, а по свему судећи највећи центар под римском управом био је Белушић, а највеће римско насеље-утврђење регистровано је у Жупањевцу.

Знатно мање локалитета у овој области је из периода византијске управе. У средњем веку Немања је после рата са Маџарима против Византије 1183. године, присајединио Левач са Белицом српској средњевековној држави. Из пери-

ода од XII до XV века у Левчу је откривено неколико насеља, од којих су најпознатија у Каленићком Прњавору, Жупањевцу, Беочићу, Опарићу и Превешту. Из периода турске управе од XV до XVIII века, нађени су трагови 19 насеља.

Из наше најновије историје на подручју Левча постоји преко 50 споменика. Међу њима, најбројнији су спомен обележја НОР-а и ранијих ратова за ослобођење. Готово да нема насељеног места у Левчу без таквог спомен обележја, што сведочи о улози народа овог краја у НОР-у и ратовима за ослобођење, о његовој слободарској традицији која је, са разбуктавањем народног устанка 1941. године, посебно дошла до изражаја.

Из овако бројног споменичког фонда на подручју Левча посебно се истичу: Манастир Каленић, Жупањевачки град, Манастирак у Крушевици и школа у Драгову у којој је рођен Душан Поповић.

Манастир Каленић спада у ред најзначајнијих културних добара не само у Србији већ и у читавој земљи. Одлуком Скупштине СР Србије проглашен је за културно добро од изузетног значаја за Републику. Његов архитектонски изглед, детаљи његове архитектуре, као и живопис у унутрашњости, врхунска су остварења српске средњовековне уметности. С правом се за Каленић може закључити да је споменички бисер Левча и читаве Србије.

Остаци *Жупањевачког града* такође су значајно културно добро. То је утврђење које потиче још из римског периода, а које и у средњем веку, у оквиру српске средњовековне државе, интензивно живи. То је међутим локалитет који је још увек недовољно истражен и будући истраживачки радови, који се овде планирају, треба да у првој мери осветле све вредности овог споменика.

Црква звана Манастирак у Крушевици такође је значајан, али још увек недовољно истражен и проучен споменик наше средњовековне културе. И на основу почетних испитивања утврђено

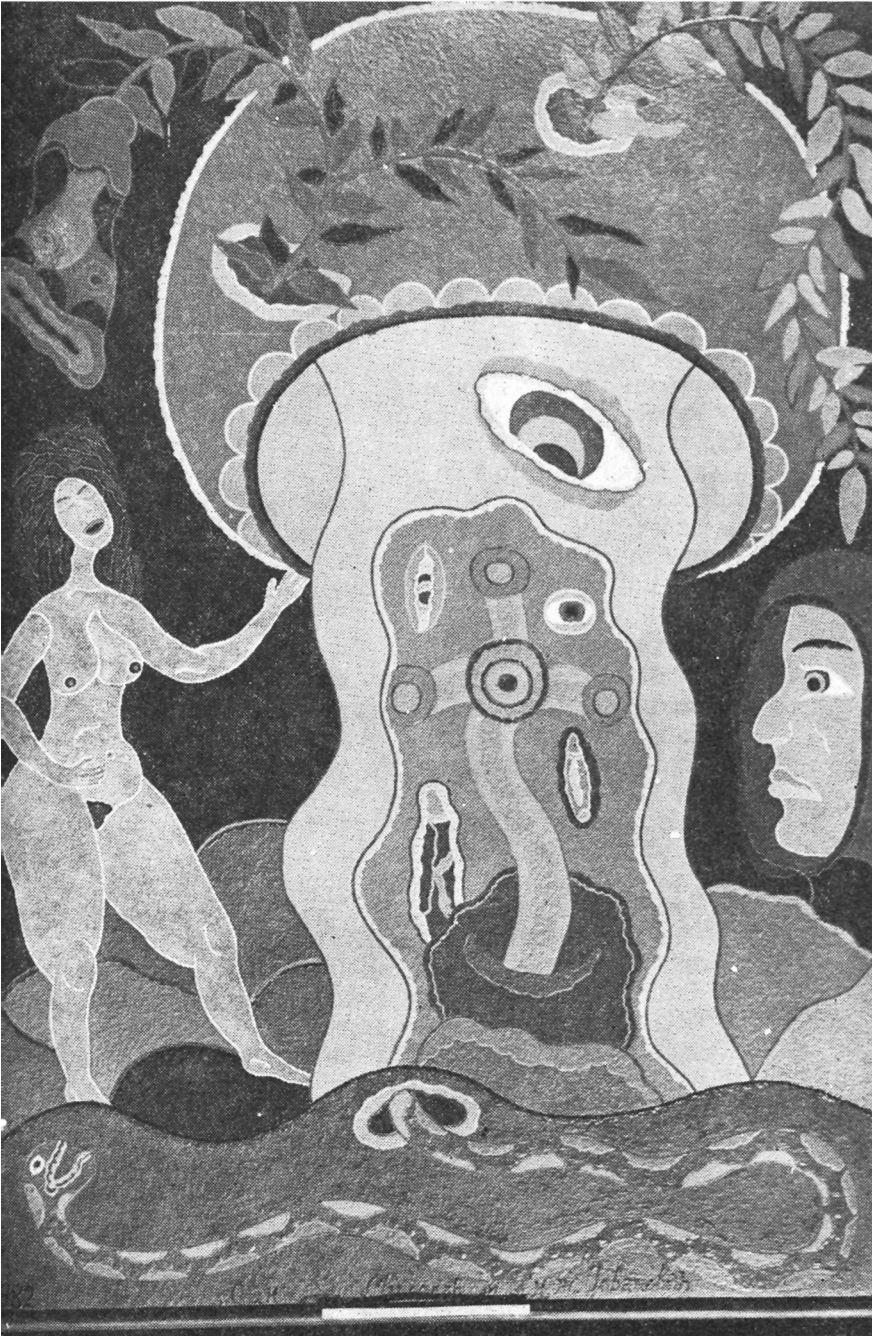
је да се ради о изузетној средњевековној грађевини, чије ће се вредности после истраживачких радова у правом смислу показати.

Стара школа у Драгову значајан је споменик из наше новије историје. У њој је рођен истакнути социјалиста и идејни настављач дела Светозара Марковића, Душан Поповић. Радови на овој значајној грађевини, који се управо припремају, вратиће јој првобитни изглед а у њој ће се дати изложбена поставка везана за личност и дело Душана Поповића.

Поред овога, као посебно споменичко благо Левча треба истаћи бројне споменике народног градитељства. На подручју Левча сачувано је више старих кућа и других помоћних зграда из XIX века, затим воденица поточара, старих надгробних белега по сеоским гробљима и других објеката народног градитељства.

Изузетно вредан споменик народног градитељства — старе куће, сачуване су у многим селима, а најбројније су у Превешту и Кавадару. Готово у сваком сеоском гробљу у Левчу налази се више старих надгробних споменика посебно орнаментисаних, а многи од њих обрађени су у плиткој пластици са различитим фигурама, бојени живим бојама. Они представљају праву ризницу података за проучавање живота народа овог краја, а споменичка вредност им је изузетна јер су на њима овековечени многи детаљи из народног живота којима се већ неповратно губи сваки пут.

И овако кратак преглед културних добара на подручју Левча говори о богатству овог краја споменичким вредностима. Њихова бројност и разноврсност заиста је изузетна.

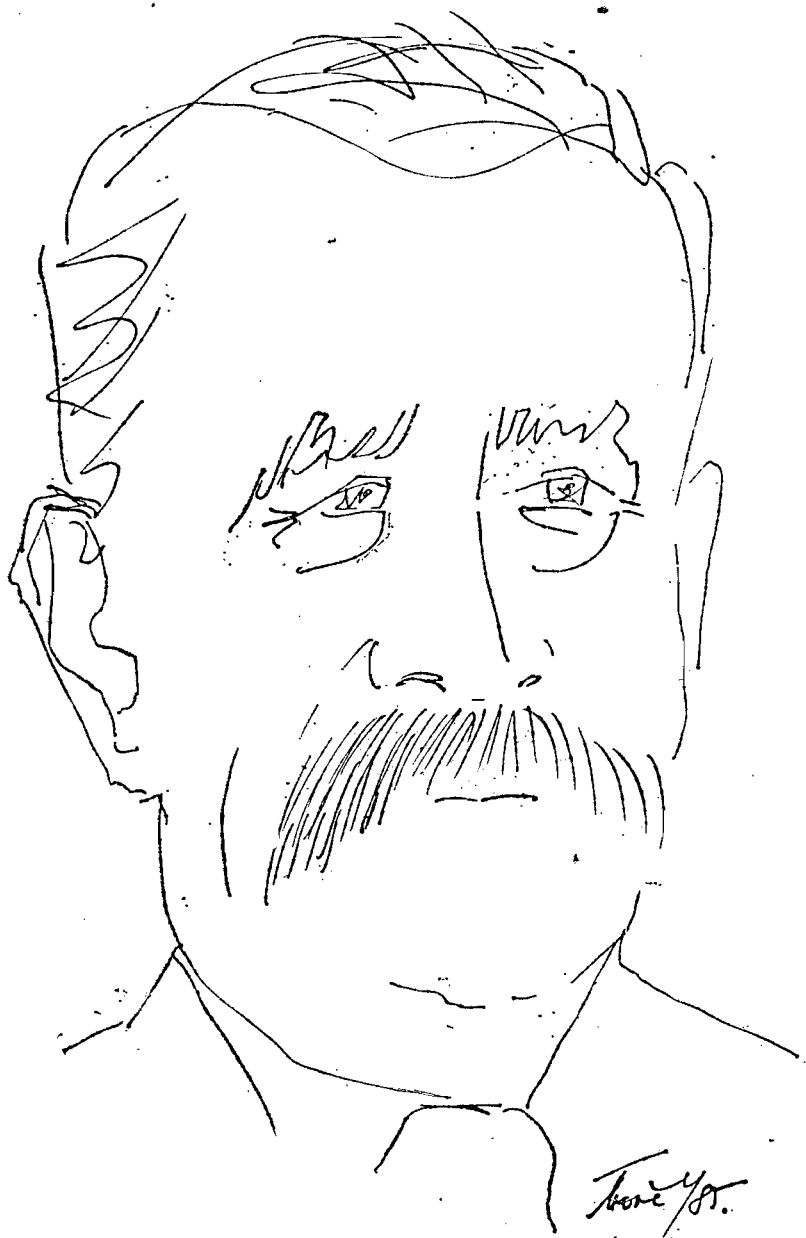

Милосав Јовановић

ЖИВОТ И РАД СТАНОЈА М.
МИЈАТОВИЋА И ТОДОРА М.
БУШЕТИЋА

Народни живот и обичаје Левчана истраживали су крајем XIX и почетком XX века пољански учитељи Тодор Бушетић и Станоје М. Мијатовић. Овај други је био плоднији и проширио је своја истраживања на Темнић, Ресаву, Расину, Жупу александровачку и Белицу. Захваљујући овој двојици етнографа и фолклориста Левач је био и остао један од најбоље истражених крајева Србије.

СТАНОЈЕ М. МИЈАТОВИЋ рођен је у селу Коњуси (тада у срезу темнићком, округу јагодинском) 17. марта 1868. године у земљорадничкој породици, од мајке Бирке и оца Марка Мијатовића. После завршене учитељске школе у Београду (1890.) постављен је за учитеља у Неготинској Крајини а потом у Милутовцу и Малој Дренови. Одатле је 1895. премештен за учитеља у левачко село Пољна где је затекао свог старијег колегу Тодора М. Бушетића. Ту се окућио и оженио богатом миражциком Ксенијом Таврић. Као родитељ претрпео је тежак породични удес кад му је поумирало шесторо деце. Утеху је нашао у четири преостале кћерке и научном, просветном и књижевном раду. У оба балканска рата и првом светском учествовао је као резервни наредник. На Солуну је био командир занатлијске чете. По повратку из рата радио је као учитељ у Пољни до 1925. године када је добио премештај у Министарство просвете у Београд али је, зазирући од велеграда одустао и задовољио се тиме да буде школски надзорник за жупски и копаонички крај. На том послу је и пензионисан око 1928. године. Живео је као и ранијих година у Крушевцу, где је био један од оснивача крушевачког музеја

Портрет СТАНОЈА М. МИЈАТОВИЋА

у згради Начелства, вишегодишњи уредник Крушевачке обласне самоуправе и председник Управног одбора Кредитне чиновничке задруге (1934—1944). Умро је од „срчаног удара“ 1. јуна 1946. године у Пољни а сутрадан сахрањен на крушевачком гробљу. Касније, кад му је супруга умрла и због невремена сахрањена у родној Пољни, потомци су Мијатовићеве посмртне остатке пренели и сахранили поред супруге на пољанском гробљу, где су и гробови њихове помрле деце.

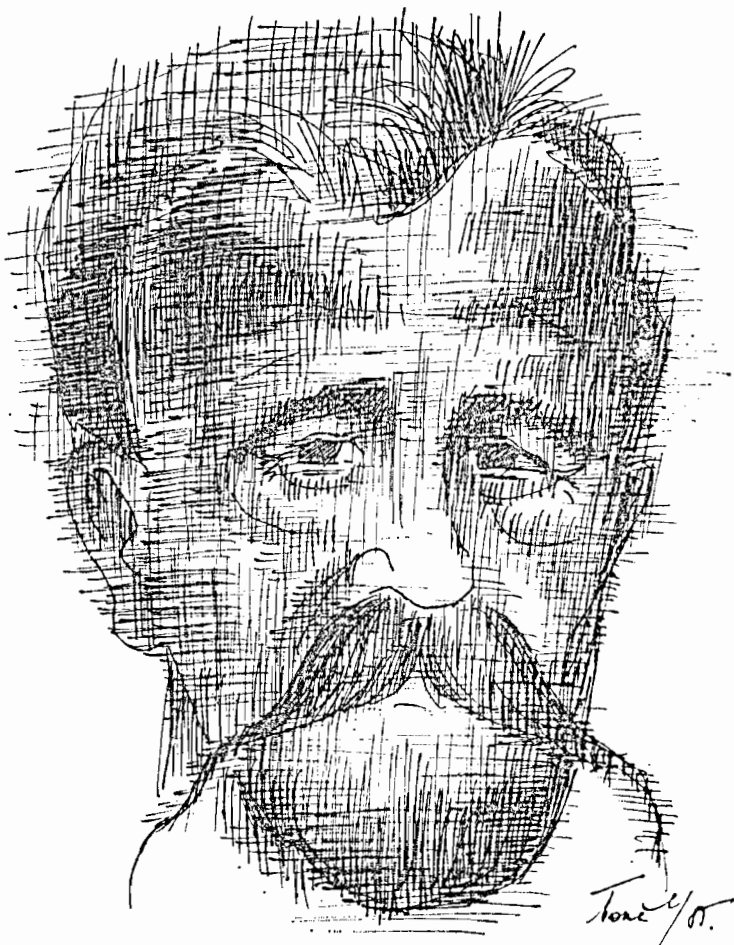
Као млад учитељ, Мијатовић је у Пољни започео послове на преображају села. Он и Тодор М. Бушетић били су у првом руководству пољанске задруге и њени оснивачи, први огледници у пољопривредној производњи, новатори у настави и угледни учитељи. Мијатовић је за просветне заслуге добио два ордена св. Саве.

Летњи распуст користио је за истраживање порекла и обичаја становништва Левча и Темнића, њихових песама и игара, народне медицине, техничких радова сељака... Ресаву је обишао као школски надзорник и описао ношњу, обичаје и порекло становништва. Касније је у истој улози описао правне и друге обичаје у Жупи александровачкој. Није пропустио да забележи ни варошке, сеоске, женске и циганске занате у Расини. Кад се у његов научни делокруг урачунају скупа Темнић, Левач, Ресава, Белица и Жупа види се да је својим пером овековечио живот у великом делу Србије. На том мукотрпном и трновитом послу у борби против заборава он се по свом интересовању и лепом језичком стилу доказао као доследан следбеник нашег великана Вука Стефановића Караџића.

Поред неколико вредних књига објављених у Српском етнографском зборнику штампао је низ мањих радова из етнологије у другим часописима. Објављивао је своје чланке и расправе о школству и настави, реферате и приказе прочитаних књига у часописима „Караџић“, „Учитељ“, „Зорица“ и другим. Писао је читанке за занатлијске школе.

Недавно основана Истраживачка сeкција Туристичког друштва „Кисељаја“ у Белој Води поне-ла је његово име. И његови баџи чувају драге ус-помене о свом учитељу, Станоју М. Мијатовићу.

ТОДОР М. БУШЕТИЋ родио се 13. јула 1864. године у Рековцу (срез левачки). Учитељску шко-лу свршио је у Београду 1883. а наредне године постао је учитељ у селу Лоћика (срез белички).

Тодор М. Бушетић

Премештај у Пољну добио је 1. августа 1885. где је (са прекидом за 1892/93. школску годину када је службовао у селу Драговцу у округу пожаревачком) остао све до смрти 10. маја 1919. и ту сахрањен.*

Бушетићев учитељски рад, као и Мијатовићев, скоро увек је оцењиван највишим оценама. За просветне заслуге одликован је 1901. године орденом св. Саве V реда. У летопису школе пољанске остало је записано да је „лок. Бушетић оставио (...) својим примерним радом и лепим понашањем, лепу успомену међу сељацима, који су у већини били његови баци.“

Бушетић је крајем XIX века почео са бележењем народних умотворина, описивањем живота и обичаја у левачким селима. Као драгоценостварења треба споменути његове записе српских народних песама и игара са мелодијама из Левча које је музички приредио наш чувени композитор Стеван Ст. Мокрањац, затим описе насеља и порекла становништва Левча, народне медицине, веровања, техничких радова сељака и историјске цртице.

Део те грађе објавила је Српска академија наука у Српском етнографском зборнику, а део је још увек необјављен.

Бушетић је неколико мањих радова објавио у часописима „Нова искра“, „Учитељ“ и другим.

Остаје утисак да га је смрт спречила да оствари своје научне замисли.** Успомену на овог вредног скупљача народног блага чува Кулурно уметничко друштво у Пољни, које носи његово име.

* На његовом надгробном споменику на гробљу у Пољни пише да је рођен 30. VI 1863. г. а умро 26. IV 1919. У досијеу учитеља (Архив Србије В-ЛII-74) стоји да је рођен 13. јула 1864. а умро 9. априла 1919. Део ове збрке настао је из незнања а део због употребе старог и новог календара.

** И Бушетића је као и Мијатовића задесио тежак породични удес прераним губитком кћерке Симке а затим и сина Животе који је као гимназист умро у Француској. Остао му је у животу син Чедомир, познати писац брквара.

СПИСАК ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА СТАНОЈА МИЈАТОВИЋА:*

- „Ваља се“ и „не ваља се“ у домаћем васпитању, „Учитељ“, св. 6, Београд, 1899., стр. 498—504; св. 7, стр. 614—619, св. 8, стр. 707—714; 1901, св. 4, стр. 268—274.
- „Како је постала Комаранска црква, „Караџић“, бр. 9, 10 Алексинац, 1899., стр. 177.
- „Неколико привредних народних обичаја (из Темнића и Левча), исто, стр. 205—208.
- Српске народне приповетке (из Левча), „Караџић“, бр. 11, Алексинац, 1899., стр. 228—229.
- Српске народне дечје бројанице из Левча, исто, стр. 244—245.
- Српске народне загонетке (из Левча), „Караџић“, бр. 1, Алексинац, 1900., стр. 13—15.
- Српска народна имена домаће стоке у Левчу, исто, стр. 15—17.
- Српске народне пословице (из Левча), „Караџић“, бр. 2 и 3, Алексинац, 1900., стр. 47—49.
- Зашто мала деца не полазе пре године, исто, стр. 55.
- За колико се разликује турска вера од хришћанске, исто.
- Народно веровање о ласици, „Караџић“, бр. 5, Алексинац, 1900., стр. 100.
- Како кука кукавица, Од кад почиње ноћ да краћа; Када дува вихор, „Караџић“, бр. 6 и 7, Алексинац, 1900, стр. 132.
- Благотин, „Караџић“, бр. 8 и 9, Алексинац, 1900., стр. 145—146.
- Народне изреке у Левчу из животињског и биљног света, „Караџић“ бр. 10, Алексинац, 1900., стр. 190—191.

* Овде нису заступљена белетристичка и дидактичка дела, читанке, бројни чланци и расправе из наставне праксе, прикази и реферати о прочитаним књигама... Такође није наведен списак необјављених радова Ст. М. Мијатовића.

- Животиње и биље у народном предању, „Караџић“, бр. 11 и 12, Алексинац, 1900., стр. 214—216.
- Ко ће као Бог, „Караџић“, бр. 5, Алексинац, 1901., стр. 109—110.
- Орачи и пиревина, исто, стр. 111—112.
- Бурђев дан, „Караџић“, бр. 6 и 7, Алексинац, 1901., стр. 121—125.
- Из народне медицине у Левчу, исто, стр. 125—129.
- Из народне медицине у Левчу и Темнићу, „Караџић“, бр. 11, Алексинац, 1901., стр. 221—225.
- Од куда главице у лука, исто, стр. 229.
- Зашто је у ласте реп рачваст (чаталаст), исто, стр. 229—230.
- Међудневичке траве, Караџић, бр. 12, Алексинац, 1901., стр. 245.
- Орао и врана, исто, стр. 245—246.
- Ветроваљ прописао убицу, исто стр. 246.
- Снови (по народном веровању и тумачењу) из Левча и Темнића, „Караџић“, бр. 2, Алексинац, 1903., стр. 119—121.
- Темнић, СЕЗ, књ. VI, Насеља и порекло становништва, књ. 3, СКА, Београд, 1905.
- Обичаји српског народа из Левча и Темнића, СЕЗ, књ. VII, Живот и обичаји народни, књ. 4, СКА, Београд, 1907.
- Српске народне игре из Левча и Темнића, СЕЗ, књ. IX, Живот и обичаји народни, књ. 5, СКА, Београд, 1907.
- Српска народна јела (са прилогом о пићима) у Левчу и Темнићу, СЕЗ, књ. X, Живот и обичаји народни, књ. 6, СКА, Београд, 1908.
- Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу,* СЕЗ, књ. XIII, Живот и обичаји народни, књ. 7, СКА, Београд, 1909.

* Раније је објављивано у листу „Народно здравље“ Српског лекарског друштва.

- Свети Сава у народним причама, Матица Српска, Нови Сад, 1913.
- Краљевић Марко у народним причама, Друштво просвете, Сарајево, 1923.
- Град Воден, Штампарија св. Сава, Београд, 1923.*
- Свети Сава у нашим народним песмама, Књи-
жарница Рајковића и Ђуковића, Београд
1923.*
- Свети Сава у народним причама, Књижарни-
ца Рајковића и Ђуковића, Београд, 1924.
- Здравље и болест у причама, сликама и црта-
ма, Институт за социјалну медицину Мини-
старства народног здравља, Београд, 1925.
- Обичаји у Ресави, Гласник Етнографског му-
зеја у Београду, књ. III, Београд, 1928.
- Занати и еснафи у Расини, СЕЗ, књ. XLII, Жи-
вот и обичаји народни, књ. 17, СКА, Београд,
1928.
- Ношња у Ресави, Гласник Етнографског Му-
зеја у Београду, књ. IV, Београд 1929.
- Ресава, СЕЗ, књ. XLVI, Насаља и порекло ста-
новништва, књ. 26, СКА, Београд, 1930.
- Краљевић Марко и Милош Обилић у народ-
ним причама, Крушевац.
- Белица, СЕЗ, књ. LVI, Насаља и порекло ста-
новништва, књ. 30, СКА, Београд, 1941.
- Свети Сава у народним причама и песмама,
Крушевац, 1935.

ПОСМРТНО ОБЈАВЉЕНА ДЕЛА:

- Етнографске забелешке из Левча, Темнића,
Белице и Ресаве, Гласник Етнографског музе-
ја у Београду, Београд, 1957. стр. 174—185.

* Прештампано из 31 књиге „Браства“ Друштва св. Саве.

КОАУТОРСКА ДЕЛА:

- Станоје М. Мијатовић и Тодор М. Бушетић, Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу, СЕЗ, књ. XXXII, Живот и обичаји народни, књ. 14, СКА, Београд, 1925.

СПИСАК ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА ТОДОРА М. БУШЕТИЋА:*

- Српске народне песме и игре с мелодијама из Левча (музички приредио Стеван Ст. Мокрањац), СЕЗ, књ. III, Живот и обичаји народни, књ. 3, СКА, Београд, 1902.
- Левач, СЕЗ, књ. V, Насеља и порекло становништва, књ. 2, СКА, Београд, 1903.
- Народна медицина Срба сељака у Левчу, СЕЗ, књ. XVII, Етнолошка грађа и расправе, СКА, Београд, 1911.
- Веровања о ђаволу у округу моравском, СЕЗ, књ. XXXII, Живот и обичаји народни, књ. 14, СКА, Београд, 1925., стр. 400—405.
- Милош Велики; Књегиња Љубица (цртице и анегдоте из Левча), Нова искра, бр. 1, Београд, 16. јануар 1900., стр. 12—13.

КОАТОРСКИ РАДОВИ:

Тодор М. Бушетић и Станоје М. Мијатовић, Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу, СЕЗ, књ. XXXII, Живот и обичаји народни, књ. 14, СКА, Београд, 1925.

* Рукописна заоставштина Тодора М. Бушетића као ни чланице из учитељске праксе овде нису наведени.

ОПАРИЋКИ СЛИКАРИ

(сликари Левча и Темнића)

Појава југословенске самоуке, или наивне уметности, везана је за међуратно раздобље. Тада су у два наша међусобно удаљена села, Опарићу и Хлебинама, не знајући једни за друге, поникли пионири ове уметности, коју ће, у времену њеног процвата, врхунски познавалац светске наиве а посебно наше, Анатола Жаковски, назвати „југословенским чудом“. Ови зачетници су тада били — у Опарићу Јанко Брашић, а у Хлебинама — Фрањо Мраз и Иван Генералић. То су корени овог сликарства на којима ће се у поратном периоду, разгранати велико стабло југословенске наивне уметности, као саставни део савременог уметничког стварања. Ове појаве биће касније назване „Опарићка школа“ или „Опарићки сликари“ и „Хлебинска школа“ или „Хлебински круг“.

Кад се говори о самоуким сликарима Опарића и суседних села у Левчу и Темнићу, не ретко, истиче се њихова епска ширина. Патријархална заједница, која се у Србији одржала до нашег века, подразумева усмену културу и предање. У земљи дугог ратовања и петовековног робовања, епска песма је у свом трајању била духовна потреба, један од битних начина изражавања народа и његове тежње за поистовећивање с националним јунацима. Деветнаести век, век ослободилачких ратова и нове слободне земље и стваралачког полета заједнице, донеће нови процват епској песни.

У оваквом наслеђу усмене културе ниче и савремено српско самоуко сликарство, чија нарација има драж народног приповедања. И не само овде, него и у осталим нашим крајевима где

се појавила сеоска самоука уметност. Њихове теме могу да буду из свакодневног живота сеоске заједнице, или, из обичаја и предања, митова и легенди.

Зачетник самоуког савременог сликарства у Опарићу, Јанко Брашић, почео је да слика тридесетих година. Прва датирана слика му је из 1933. године, када је насликао свој „Аутопортрет“ и две иконе. Године 1935. насликао је, готово у једном даху, двадесет слика — део свог најзначајнијег опуса. Као потпуно самоникла појава, заштићен од утицаја са стране, Брашић се јавља новим садржајима, сликајући живот своје средине. Иако део ње, тумачећи је, он издваја себе као јединку, уносећи сопствена посматрања и емоције. За тадашње село, појава сељака који слика, била је несхватљива а пут до признања тежак. Додуше, интерес шире културне јавности није изостао, о чему сведоче написи о Брашићу у листовима „Време“, „Правда“, „Политика“, (већ, 1935, затим поводом његове прве самосталне изложбе у сеоској школи 1937., и касније).

У виђене и доживљене призоре из живота сеоске заједнице, у основи реалистичке, Брашић уноси живот. Кроз ове сцене где се увек нешто збива, (а врло често и себе на њима приказује) Брашић даје психологију самог догађаја, појединца и масе. Ово је изразито у представама свадби, а затим у представама сеоских игранки код цркве, или на сабору, које назива „коло“. Најпознатија му је слика „Коло-сабор“ из 1935., насликана после једног сеоског вашара, која уједно представља и групни портрет. Брашић се, такође, уживљава и у психологију људских нарави и страсти као у сликама „Туча у крчми“ и „Мижа и Тула Рилчанин“. Празнично и са осећањем обичаја у наслеђу слика „Бадње вече“, „Старински божић“, „Ломљење славског колача“ а са призвуком паганства „Задушнице“, „Даће на гробљу“, „Сахране“. Портрете који су за њега увек изазов, сликао је не за продају или по наруџбини, већ у намери да проникне у психологију личности. Поред пор-

трета својих укућана, са надвојбено најзначајнијим „Портретом мајке“ из 1935, Брашић је радо сликао људе које је по први пут сусрео негде на путу, у кафани, на вашару, ако су га својом особеношћу заинтересовали. Такви су „Препредењак“, „Лијаница“, „Девојка са вашара“, „Циганка“, „Крадљивац“, „Градски боем“. Такође и портрете пријатеља које уvažава што за њега представља посебан знак наклоности.

У разноврсном интересовању Брашић је инспирисан легендом овог краја насликао, у призвучку утицаја икона, занимљиво платно „Три сестре“, које се налази у манастиру Ралетинац недалеко од Рековца. „Народна пословица из ратних времена“, у ствари басна о зецу и орлу потакла је Брашића за сопствено ликовно решење.

Ближа и даља историска прошлост заузима посебно место у стварању Јанка Брашића. Поред „Преласка Албаније“ и „Мртвих војника“ на солунском фронту као и „Тифусара“ и „Сутјеске“ из НОБ-а, посебно место заузимају платна великог формата са темама из даље прошлости. По њима је јединствен у нашој самоукој уметности. Драма „Бој Срба и Турака“, излагана на најзначајнијим светским изложбама ове уметности, настала је по народном предању о боју из XVII века код села Мала Дренова, на месту названом касније Вампирлија. У овом крвавом сукобу Срби су победили, па је то симболично и приказао. Велико платно „Косовски бој“ Брашића води у епско наслеђе.

Поред оваквог заокруженог опуса којим узима своје место у савременој самоукој уметности Југославије Брашић од самог почетка слика иконе, а затим фреске, јављајући се тако и једним од последњих народних живописаца.

У педесетогодишњем уметничком раду Брашић се је бавио и вајарством. Поред бисте „Народног учитеља“, „Аутопортрета“, алегорије „Самсона и лава“ и других, урадио је у Белушићу 1969, споменик изгинулим ратницима у балканском, првом и другом светском рату.

Милосав Јовановић

МОЛИТВА

Тридесетих година Брашићу се придружује његов сродник по склоности за ликовно изражавање, сликар-сељак, Јеремија Радивојевић. Обдарен, сликао је иконе, урадио портрет Јанка Брашића, покушао да ради скулптуру, а посебно карикатуре политичке садржине. Невелика његова заоставштина, која је захваљујући Брашићу сачувана, данас се налази у „Малој галерији“ Синише Пауновића, заједно са значајним делом предратног опуса Јанка Брашића. Јеремија је зверски убијен за време рата у немачком заробљеничком логору. Његов портрет, рад Јанка Брашића, чува се у Галерији у Светозареву.

Средином педесетих година у Опарићу и околини почињу да се јављају млади талентовани сликари-сељаци. Сам Брашић их је подстицао у раду и чак им куповао боје и платна. У себи је увек носио адамовски став. Иако названи „Опарићка школа“, ови самоуци, од самог почетка не показују тежњу ка заједничкој стилској сродности. Мада поникли на поднебљу са заједничким културним наслеђем, они у себи носе тежњу ка стварању сопствених ликовних израза, што зависи од обдарености, и остварују. Заједнички им је, што је основно, локални колорит, који иде од свеже узоране земље, зрелог жита, позне јесени и изнијансираних народних тканина њиховог краја.

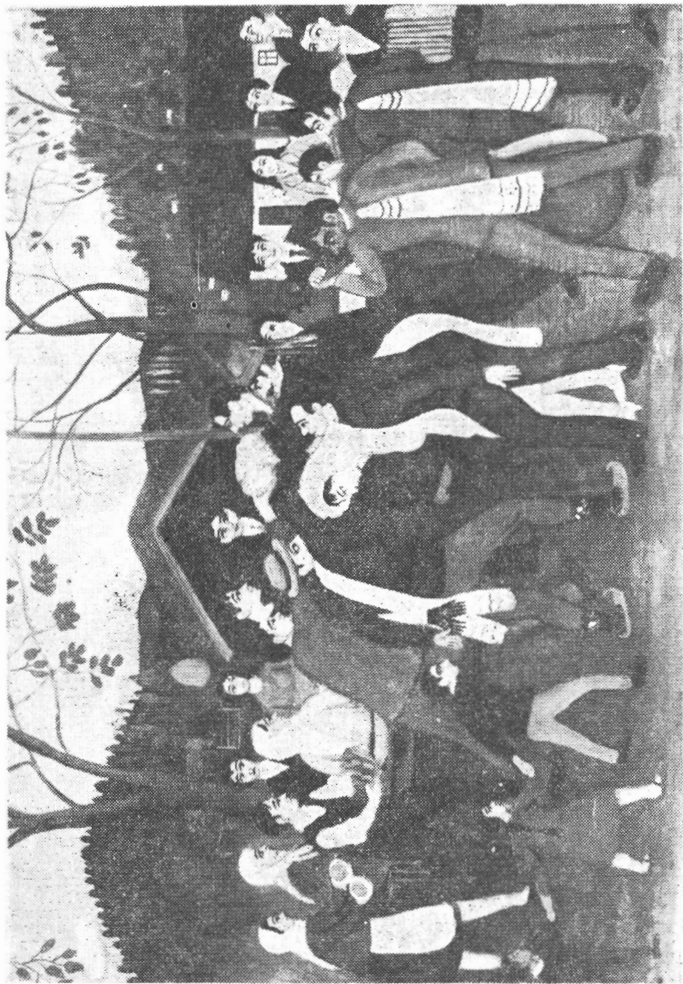
Најизразитији представник „српске геме“ у сећању на текстилни орнамент, је Милосав Јовановић, најзначајнија поратна појава овде. Слика снажне индивидуалности, својом визијом и светом који ослобађа, сасвим је особен у односу на остале југословенске самоуке. Иако морфологијом везан за свет природе, за њега се не може рећи да слика појавност ствари. У делу овог интроверта присутни су садржаји иза границе вишеног. Он је упио заједничке наслаге усменог предања. Али у свом раду суштински иде даље од њих. Он залази у безвременско царство праслика и митских времена а ипак не илуструје митологију. Праслика жене, коју увек види у лепом, нај-

чешће је присутна. Схваћена чисто, скоро увек као акт, она је за њега магија еротике и клица даљег живота. Вечне у трајању су и драме животних борби, почетка и краја, или, бескраја? У сопственом виђењу су дати вечни рефрени рабања („Рода“), борба за опстанак („Поплава“, „Вода“) трагедије и нестајања („Одар“). Јовановићеви временски неомеђени, маштовити призори су на граници сна и јаве. И, као у митским временима, јавна је почетак — све до свог материјалног нестајања. А тада, увек надомак тајне, настаје сан у коме следи продужетак јер у сну је све могуће. А онда се опет јединство материјалног и нематеријалног, стварног и оностраног, преображава у једну другу, сликарску реалност. Док се говор симбола и архетипских слика, неочекивано, у изненађујућим целинама, претвара у ликовну метафору.

Овај, условно назван, дуализам битисања, може се тумачити и у народу укорењеним митом о „другој реалности“ чију представу носи од детињства. Купачица на месечини може се схватити и као вила или русалка, а тајновитост „Ноћи у планини“ силаском у „доњи свет“. И чести симболи овце и змије, као добра и зла, упућују на народну митологију, док готово стално присуство ока казује о веровању у невидљиве очи које све виде.

По слободној композицији и неспутаној имажинацији којој нису страни елементи надреалног, Јовановића, поред Скуријеног или Секулића, можемо означити у свету опште прихваћеним појмом „модерни наивац“ или „модерни примитивац“. Ако је већ реч о једном новом ликовном продужетку народног усменог наслеђа, онда је Милосав свакако ближи савременим суседним гружанским песницима сељацима, а највише метафоричном певању Добрице Ерића, коме је, иначе у уметничком стварању, близак, кад су у питању основни потицаји еротских побуда.

У самом Опариху јавља се педесетих година Мирослав Маринковић, сликар идиличног села.

Јанко Брашић

ДОМЉЕЊЕ ПОГАЧЕ

Идиличне и ведре сцене из сеоског живота слика и Радослав Стевановић из Тољевца, али, и, предања овог краја о „Хајдуку Мандри“.

У темнићком селу Бошњану појавио се педесетих година Будимир Рајковић. Позната слика му је „Кула Тодора од Сталаћа“.

Самоук из Бошњана, Мирољуб Милошевић, са осећањем за безвременско, насликао је неколико аутопортрета.

У Опарићу живи и ради Милош Лазић, сликар зимских пејзажа, у изразу близак Јанку Брашићу. Овде су се појавили и Милутин Арсић, Рамила Вукићевић, Станоје Стојановић, Радован Вукићевић, Алекса Поповић, Ана Шулце из Рековца, Златко Арсић из Лоћике, Радосав Јовановић из Драгова, Ружица Рашић и Драгица Гајић из Секурича, Будимир Марковић и Бранислав Павловић из Избенице, Добривоје Стевановић и Милутин Мојсиловић из Бошњана.

Без обзира на регионалне границе Левча и Темнића, не треба заобићи самоуког сликара Душана Јевтовића, борца из НОБ-а и пензионисаног капетана милиције, који је годинама живео и сликао у Крушевцу. Фантастичне легенде, везане за места и обичаје, паганска веровања, сновиђења, обичаји, даће, пијане бербе, село где читава заједница под ведрим небом живи неки свој давно заборављени живот, тема су његових слика. Својим ликовним језиком, пуним динамике и експресивном бојом, Јевтовић неисцрпно прича о родном селу Трнави.

У периоду од преко педесет година појавио се на овом подручју знатан број самоуких сликара. Једни су сликању остали верни кроз цео живот. Други су блеснули кратком светлошћу и нестали из сазвежђа. Поједини су почели да сликају и, одредивши се за друкчији животни пут, престаи. Од свих њих је, и осталих самоука Србије, захваљујући организованом сакупљању, остала ликовна антологија дела.

Ово савремено наслеђе чува се у Галерији самоуких ликовних уметника у Светозареву, која је

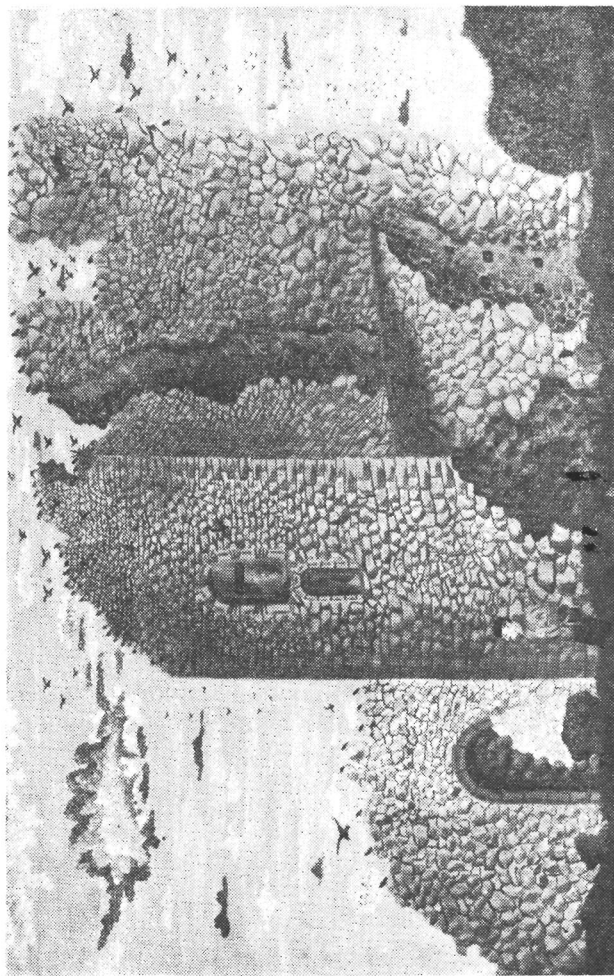
основана 1960. године на иницијативу Светозаревачке Народне библиотеке. Данас је то Галерија самоука Србије, основана у Светозареву због близине Опарићких сликара који су тада већ имали за собом један број антологиских дела. Она су представљала темељ Галерије и окосницу око које су касније сакупљана дела самоука из Србије и Југославије. Тада најбројнија, била су дела Јанка Брашића, настала у периоду од двадесетпет година (1935—1960). Од седам сликара на самом почетку рада Галерије, са овог подручја одмах су укључени Мирослав Маринковић, Милосав Јовановић, Будимир Рајковић и Мирољуб Милошевић.

Одмах по оснивању, Галерија је у Београду, у Галерији Дома ЈНА, организовала прву изложбу под називом „Самоуки српски сеоски сликари“. Овај први заједнички наступ српских самоука у Београду, који је изазвао изузетан интерес публике и критике, забележен је у *Енциклопедији ликовних уметности Југославије*, као једна од најзначајнијих поратних изложби код нас. Кроз своју даљу делатност Галерија је по свом значењу прерасла у музеј савремене српске самоуке уметности. Поред светозаревачке Галерије, један број дела самоука овог краја налази се у Музеју савремене уметности у Београду.

Оснивањем Галерије у Светозареву, поред бројних изложби у земљи, почиње продор српске самоуке уметности у свет. Већ 1961. Јанко Брашић учествује, преко Галерије, са својом сликом „Бој Срба и Турака“ на историјској светској изложби „Наивна слика света“ у Баден-Бадену, Франкфурту на Мајни и ХанOVERу. Исте године, Ј. Брашић и М. Јовановић излажу у Лондону у Артур Цефер галерији, на изложби „Савремени југословенски примитивни сликари“ а следеће, 1962. на изложби „Југословенски модерни примитивци“ у Шкотској националној галерији у Единбургу у оквиру Единбуршког фестивала. Јанко Брашић затим учествује на значајној изложби југословенске наивне уметности у Москви, Лењинграду, (Ермитаж) Будимпешти и Бечу, 1962. године а 1964. на изложби „Свет наивних“ организова-

ној 1964. у Националном музеју модерне уметности у Паризу и Бојмановом музеју у Ротердаму. У општем интересу за наивну уметност, установљен је 1966. у Братислави светски триенале наивне уметности. На првом триеналу учествовали су Брашић и Јовановић као и на међународној изложби у Загребу „Наиви '70“ 1970. године. Још једна светска изложба има историски значај. Организована је у Минхену 1974. под називом „Уметност наивних — теме и описи“ а 1975. пренета у Цирих. На њој су тематски сврстане слике Ј. Брашића и М. Јовановића. (На наведеним изложбама учествовали су и други самоуци из Србије као Богосав Живковић, Милан Станисављевић, Емерик Фејеш, Милан Рашић, сликари из Ковачице и остали које не бележимо јер је овде реч о Опарићким сликарима).

Галерија из Светозарева је организовала више значајних југословенских изложби у иностранству. У њеним концепцијама сликари са овог подручја били су знатно више заступљени. Прва оваква изложба била је у шведском граду Вестеросу 1967, која је затим обишла сва већа места у покрајинама Вестминланд и Даларна. Посебно је значајна изложба у оквиру међународне размене организована у Белгији, у граду Шарлроа која је затим пренета у Намур, Анверс и Ган. Изложба је затим обишла Холандију а после тога у организацији Савеза данских уметника Копенхаген. У Токију 1971. организована је изложба српских наивних сликара, пренета затим у Манилу. Шведски град Умеа је тристопедесет година свог постојања обележио изложбом Галерије из Светозарева и с њом обишао сва већа места на северу Шведске. Изложбе српских самоука Галерија је у више наврата организовала у Штокхолму, затим у Италији: у Торину и Фиренци; Француској: у Паризу, Ници, Лиону и Карос Вилажу; Западној Немачкој: у Бону, Бад Годесбергу и Крефелду; Аргентини: у Буенос-Аиресу. У сарадњи Галерије из Светозарева и Галерије примитивне уметности из Загреба, сликари из Србије и овог краја учествовали су 1976. на изложби „Наивна уметност

Будимир Рсјковић

КУЛА

Југославије“ организоване поводом прославе двестогодишњице Сједињених америчких држава. Изложба је после Париза и Лондона представљена у Вашингтону, Шкотсталу, Милвокију, Питсбургу, Чикагу, Фунертону, Идијанополису и Чарлстону.

О Опарићким сликарима, снимане су телевизијске емисије и филмови, наши и страни. Поред великог броја новинских чланака, стручних текстова у часопису „Расковник“, школских уџбеника, објављен је низ стручних предговора у каталозима самосталних и колективних изложби, југословенских и светских. Значајне књиге и публикације о овој уметности у којима су заступљени Опарићки сликари објавили су:

Ото Бихаљи Мерин: *Уметност наивних у Југославији*, часопис „Југославије“ бр. 17, Београд, 1963.

Ото Бихаљи Мерин: *Наивна слика света*, Келн, 1959.

Ото Бихаљи Мерин: *Уметност наивних у Југославији*, „Југославија“ Београд, 1963.

Ото Бихаљи Мерин, Небојша Томашевић: *Енциклопедија светске наивне уметности*, „Југословенка ревија“, Београд, 1984.

Анатој Жаковски: *Наивни сликари — лексикон наивних сликара целог света*, Базилијус Прес, Базел, 1967.

Милица Маширевић: *Југословенска наива*, Вестерос, 1967.

Мирослава Бошковић, Милица Маширевић, *Самоуки ликовни уметници у Србији*, Ексеназиарте, Торино, 1977.

Мирослава Бошковић, Милица Маширевић: *Монографија Галерије самоуких ликовних уметника „Светозарево“*, ГСЛУ, Светозарево, 1979.

Мирослава Бошковић: *Јанко Брашић „Вук Караџић“*, Београд, 1982.

Небојша Томашевић: *Наивци о себи*, „Југословенска ревија, Београд, 1973.

Небојша Томашевић: *Наивни сликари Југославије*, „Југословенска стварност“, Београд, 1978.

Драгиша Витошевић: *Дародавци из прикрајка*, Београд, 1984.

Коста Димитријевић: *Народни уметници Југославије*, Београд, 1976.

Коста Димитријевић: *Наива у Југославији*, БИГЗ, Београд, 1979.

И данас, после више од педесет година успона и трајања самоуке уметности Србије, путоказ иде у Опарић, колевку српске самоуке уметности.

Вукосава АНДРИЋ

ИЗМЕЋУ СНА И ЈАВЕ

Јутро
Тек што се разданио дан
Пламено лишће јесени
Паде ми на длан
Једна птица
Једна песма
Један сан се заплави
А у сну
Увек ти и брезе
Одједном
Облак до облака
Јато злослутница
Црни вез у мени везе
Данима је тако
А хтела би да тако није
Да верујем богу као теби
Да човек буде човек
А звер
У шуми да се крије

Јанко БРАШИЋ

РАСЦВЕТАНЕ ТРЕШЊЕ

Уморан на зелену траву испод трешње седам
и на њене зањихане и расцветане гране гледам,
из цвећа јој слушам музикалну песму пчела,
а са грана јој се оспе по нека пахуљица бела.

Као да трешња од превелике радости плаче,
а поветарац јој беле бокоре њиха све јаче и јаче,

сунце своје златне и срмане зраке кроз гране
док у даљини пастирска свирала сетно се чује.
снује

Све ово је права лепота, не варају ме погледи
између плавог неба и зелене траве расцветана
трешња као бисерни полилуј стоји.
моји,

Михаило БРАШИЋ

ДАР

Хоћу да закитим песмом твоје срце,
јер би ти са груди и најлепше цвеће
развејао ветар ил' спржило сунце,
а песма је увек свежа к'о пролеће.

Миодраг ВЛАЈИЋ

ЗАШТО СЕЉАК ПСУЈЕ?

Што сељак псује бога и сунце,
и гледа облак смркнута чела,
што немо зури у бљесак муње,
и јури свога сина из села?

Псује он често, јутро кад сване,
и сивог орла на сувој грани,
псује и оног који га створи,
и црну земљу која га храни.

Због чега мрзи олујни ветар;
што пољем бесно прашину носи,
и мрси влати недужне траве,
која је стигла већ да се коси.

Кад лети суша запали земљу,
по цео дан се бакће по води,

полива жедне клонуле биљке
и псује мајку која га роди.

А затим протутњи облак са градом,
свако га зрно у срце боде,
пшеница беше ко море златно,
и за трен ока летина оде.

А кад три дана киша нестaje,
у небо гледа и шири руке,
о боже, боже имал'те где год,
па како неби псово од мукe.

Па кад и буде година добра,
и роди доста свега што желе,
неда се њему ко да је проклет,
лишше му свиња, крава ил' теле.

На сина виче, слушај ме добро,
не тежи овом животу бедном,
заврши школу и бежи некуд,
па макар јео недељно једном.

Морамо нешто признат на крају,
тежак је живот једног сељака,
увек на њиви по киши и сунцу,
од раног јутра до мрклог мрака.

Живомир Манчо ИВКОВИЋ

СУША

Заруделе су прве ранке
Жедна поља кишу вапе
Походе се њиве на уранке
Извори дању празни зјапе.

Опадају илињаче у јабучару
У спрженом лишћу види се туга
Разлеже се лелек кроз малу
Илији црче и крава друга.

Пси се лењо кроз авлију вуку
И бесне на сунце, реже
Сељак прокле труд и муку
Упредено жито и сушу што стеже.

Испуцала земља зинула ко рака
Нема кише да је доји
Око крваво од јутра до мрака
Ракијом се љутом поји.

На нечијем дуду кукувија кука
Ко ли је на реду? Крсте се жене
Уплашено одмахне жуљевита рука
Далеко од ове куће и мене!

Омирена притисла, сана немам,
Ведро. Види се чак до Кривога глога,
Распуштеници се о поноћи спремам
Да је дигнем у небо чак до бога.

Река пресушила понегде скоро
Смрде мочила комараца пуна
А на сабору се и даље вије коло
Као и прошле године месеца јуна.

Милован ПАВЛОВИЋ-СЕЉАК

РАТАРУ

У души носим уморног ратара
што у млеку исцеђених крава
види своје чело
и муку заборавља.

Знам за испуцале руке
међ' редове жита што воде
и упаљене груди од ветра
што путевима сунца ходе.

Осећам на длану линијом живота
што хранећи пород свој

од зноја кап сваку
како опева долине неспокоја.

Трепери ореол житницом
у очима загледан у бескрај
види свој лик у јутрима
у својој сени сјај.

Радивоје ПЕТРОВИЋ

ЗЛОБА

О, како ли је човек у ствари јадан
а чини му се да је бесмртни див
душа му је празна и стално је гладан
чак ни срећан није и ако је жив

Желео би да пооре све цветне ливаде
да напуни своје препуне амбаре
и самог себе мисли да побраде
па да опере руке у кржаве ране

А онда дође дан са мачем мутан
да душу са криком бедно расправи
тако оде тихо заборавом прогутан
у смирај где се у скелет претвори

А могао је барем да части коб
и другима да пружи широке руке
па да и он окуси сламу и зоб
јер сви се враћамо у ништавне трунке

Ангелина РАШИЋ

ДРУГА ПЕСМА

Ветар је у дубинама разбијао звуре звона
и кристале празнине сам тада могла чути
речи твоје разламала у течност дубине

тој неверној песми веровала сама
и следила чак до вратију бездана
од тада се радост не точи на уснама мога сунца
негде је можда далеко под теретом стена
негде далеко у усахлој води
која вапи као ја и која хучи због боли . . .

Чујеш ли белило дубоких бдења
што је на домаку сваке обале стасти иста
остала сам тада у месту нема
само су твоји кораци одзвањали у неповрат . . .

Време је тада стало
глуве тишине су ме обасјавале
масовне јеке су у прекидима
и налетима разбијале глуву тишину
и тада је све пукло . . .

Све је претећи с гневом бдело у тами
свака сена је у души растакала властиту светлост
и време тако брзо и страховито лети
ка дубини понора и пустоши.

Радове за овај број прикупио је Велибор Лазаревић. Овим се и опрашта од рада у „Расковнику“. Редакција му захваљује на сарадњи.

САДРЖАЈ

5 РАСКОВНИК

Народне песме Левча и Темнића / Из необјављених рукописа Станоја М. Мијатовића (В. Лазаревић)

Народне умотворине из Левча / Из необјављених рукописа Тодора М. Бушетића (В. Лазаревић)

Народне песме из Левча (Бративоје Марковић; Верољуб Вукашиновић)

Народне песме из Беочина (Чедомир Гајић)

Три песме из Темнића (Радица Петровић)

Народна предања и веровања из Левча (Томислав Андарејић—Сењанин)

Народне приче из околине Рековца (Николије Спасић)

Шаљиве приче из Беочића (Чедомир Гајић)

Шале из Надрља (Миливоје Савић)

Народне пословице и изреке из Левча (Бративоје Марковић)

Пословице и изреке из Коњуха код Крушевца (Мирољуб Стефановић)

Народне пословице и изреке из Опарића (Живомир Ивковић)

Шаљиве загонетке из Левча (Бративоје Марковић)

Слава у Малој Дренови у Левчу (Даница Спасић—Јовановић)

Како се славила школска слава — Свети Сава (Даница Спасић—Јовановић)

О копању и риљању у Белој Води (Велибор Лазаревић)

Вречање уочи божићних празника у Кавадару (Милан Влајић)

Обичаји којих се придржавају млада и младожења при удаји и женидби (Милан Влајић)

59 СВЕДОЧЕЊА

Казивања из Левча (Милан Б. Кнежевић)

О Марићима у селу Коњуху (Радомир О. Марић)

65 РАСПРАВЕ

[Живадин Степановић]: Географске одлике и знаменитости Левча

Велибор Лазаревић: Живот и рад Станоја М. Мијатовића и Тодора М. Бушетића

Милица Маширевић: Опарићки сликари

97 ОБЗОРЈА

Вукосава Андрић: Између сна и јаве

Јанко Брашић: Расцветане трешње

Михаило Брашић: Дар

Миодраг Влајић: Зашто сељак псује

Живомир Манчо Ивковић: Суша

Милован Павловић—Сељак: Ратару

Радивоје Петровић: Злоба

Ангелина Рашић: Друга песма

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Бревинац

Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Каведића

Ликовни прилози
сликара Левча и Темнића

